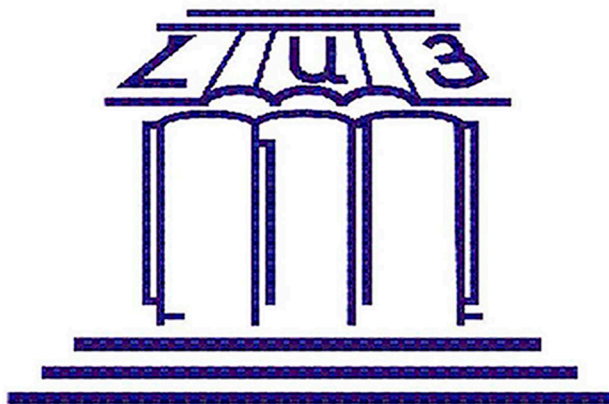

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

1387

317 23

L 35

1-2-3

3K23

L-35

351

պ.

[Handwritten signature]
01/11/16

12

2 5 MAY 2005

14 NOV 2009

ԼԵՆԻՆԸ ՏԱԼՍՏՈՅԻ ՄԱՍԻՆ

(Հոգվածների ժողովածու)

~~ՄԱՍԻՆԻ ՄԱՍԻՆ~~

520N

1/3

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ—1928

10.09.2013

1387

4097

39

Գրառնակար 896 (ր.) Հր. 831 Տիրած 2000

Պետրատի 2-րդ տպարան Յերեանում—պատ. 1018

ԼԵՆԻՆԸ - ՏԱԼՍՏՈՅԻ ՄԱՍԻՆ

Հեղինակը
Մալապուցի Դուսիս.
Կոնստ, 1928-թ.
Հ.Բ. № 224
Լուսնուհ ԸԸԸ

Հե Տալստոյին նվիրված քննադատական ընդարձակ
գրականության մեջ Լենինի սակավաթիվ, բայց չափա-
դանց բովանդակալից հոգեվածները առանձնահատուկ և
սխալաբանակ խոշոր տեղ են գրավում:

Այդ հոգեվածները—մարքսիստական հրապարակախոսա-
կան քննադատության փալլուն մի նմուշ են հանդիսա-
նում:

Հոլակապներն տիրապետելով դիալեկտիքական մե-
թոդին և հաջողությամբ կիրառելով այն գրական լերնույթ-
ների վերլուծման մեջ, Լենինը խորացրեց մեր ըմբռնո-
ղությունը Տալստոյի մասին, որ խոսք առաջ նրա մասին,
առեց համարձակ հետևություններ, վորոնք գերազանցում
են փոշ միայն գրականության բուրժուական և ազ-
նըվական պատմագիրների ուսումնասիրությունների ար-
դյունքները, այլ և Տալստոյի մասին գրած մարքսիստներին,
վորոնց թվում եր գտնվում մարքսիստական մաքի այն-
պիսի ականավոր ներկայացուցիչը, վորպիսին եր Գ. Վ.
Պլեխանովը:

Վերջին և Տալստոյի մասին արած լենինյան ընդհանրա-
ցումների նորությունը: Ընթանալով նվազագույն ընդմա-
դրության գծով, առավելապես դյուրին պես և լինել
հանգել այն ավանդական պատկերացման Տալստոյի մա-
սին, վորպես ազնվական ոջախների կենցաղագրի և հենց
այդտեղ ել վերջակետ դնել: Այդպես եր անա, վարվում
ելին Տալստոյի մասին չորոգ մարքսիստները մինչև Լենինը:
Ինքն ըստ ինքյան ճշմարիտ այդ յեղրակացությունը, սա-
կալն, ակնհայտորեն թերի չեր, վորովհետև այդպիսին վոր
մի չափով չեր դրսեվորում և չեր մեկնում Տալստոյի ուս-

մունքին որդանապետ հատուկ խոր և անհաշտելի հակա-
սությունների սոցիալ-դասակարգային արմատները:

Զպիտի անպայման մարքսիստ լինել ընդունելու հա-
մար Տալստոյի վերաբերմամբ, վորպես աղայական, ազնվա-
կան—կալվածատիրական գրականության կլասիկ ներկա-
յացուցիչի թեղի ճշտությունը:

Դեռ ևս 1871 թվին եր, վոր իդեալիստ, միտակ և
մատերիալիզմի մոլեգին թշնամի Ֆ. Մ. Դոստոևսկին տրվ-
յալ զեպքում իրավացի կերպով գրում եր Ն. Ն. Սարա-
խովին.—«Բայց, զիտեք, այս բոլորը կալվածատիրական
գրականություն ե: Նա ասել ե արդեն այն ամենը, ինչ
վոր կարող եր ասել (սքանչելի յե Լև Տալստոյի մոտ)»:

Մի ալ տեղում, «Դեռահասի» ձեռագրում, հուլյն այդ
Դոստոևսկին, ճիշտ ե, առանց անունը հիշատակելու, վեր-
աելովի բերօնով խոսում ե Տալստոյի մասին, վորպես «մեր
ազնվականության պատմագիր» և «ազնվականության հո-
գու հոգեբանի»:

Յեվ իրոր, պատկանելով կոմսական հին տոհմի, Տալ-
ստոյը Յասնայա Պոլյանա կալվածքը և 1470 զեսյատին
հող ունեցող հինգ գյուղին տիրող կալվածատեր եր: Ծոր-
աառիչական իրավունքի ժամանակ նա տիրում եր արա-
կան սեռի 330 գյուղացիներին: Առանց իմ Յասնայա Պոլ-
յանայի յես գծվարությամբ կարող եմ պատկերացնել ինձ
Ռուսաստանը և իմ վերաբերմունքը դեպի նա,—գրում եր
նա 1858 թվականին,—առանց Յասնայա Պոլյանայի յես,
թերևս, ավելի պարզ ասենեմ իմ հայրենիքիս համար ան-
հրաժեշտ ընդհանուր որենքները, բայց յես չեմ կարող ալ
ևս խանդադատանքով սիրել նրան»:

Կարելի չե ասել, վոր աշխարհին նա նայում եր իր
Յասնայա Պոլյանայի կալվածատիրական ագարակի տերա-
սից: Նրա բոլոր գլխավոր գործող անձերը—Բոլկոնսկիները,
Ռոստոլնիկները, Բեզուխինները, Կուրաևիկները, Նեխուդո-
նները, Հրոնենները—«սպիտակ վոսկրի» տոհմապուն շատա-

վիդներ են, նախկին իշխող դասը—տոհմական ազնվա-
նույթյան—բարձրաստիճան կամ տիրակալական ներկայա-
ցուցիչներ են:

«Ազնվականին նա վերցնում ե նրա մանկությունից
և պատանեկությունից,—գրում ե Դոստոևսկին «Դեռահա-
սի» մեջ բերվող ձեռագրում,—նկարագրում ե նրան ըն-
տանեկան միջավայրում, նրա առաջին քայլերը կյանքում,
նրա առաջին խնդրությունն ու արցունքները, և այս բո-
լորն այնքան բանաստեղծորեն, այնպես անխախտելի և
անվիճելի»:

Տալստոյի բոլոր գործող անձերը—«մեր ազնվական
դասի նույն միսն ու վոսկորն են»—հաստատում ե Պլե-
խանովը:*)

«Տալստոյն ամբողջապես—նահապետական ավարա-
յած, անբացած և դանդաղ, ներսից կենցաղումն ե, վոր-
տեղ սիրում են անխախտում, գործում են համոզված և
հաստատուն վտաքերով են քայլում սեփական հողի վրա»-
կրկնում ե Վոյտովովսկին:**)

Մակայն՝ կալվածատիրական աղարակը մեկուսացած
չե, նրա կողքին փոփոխ են գյուղացիական խրճիթները:
Զիսովոր կամ վոտքով՝ Տալստոյը հաճախ այցելում եր շր-
ջակա գյուղերը և մանրագնին կերպով ուսումնասիրում եր
գյուղացիական կենցաղը, թափանցում եր գյուղացիական
հոգեբանության մեջ:

Գյուղացության հետ ունեցած այդ սերտ շփումը
չեր կարող չանդրադառնալ նրա ստեղծագործության վրա:
Տալստոյը սքանչելիորեն եր ճանաչում գյուղական Ռու-
սաստանը. կալվածատիրոջ և գյուղացու կենցաղի զեղար-
վեստական նկարագրությունը նրա լերկերի լավագույն
եջերն են կազմում:

*) Գ. Վ. Պլեխանով.—«Գրվածքները», հատոր X, էջ 379:

**) Լ. Վոյտովովսկի.—«XIX և XX դարերի Ռուսական գրա-
կանության պատմությունը», մասն I, էջեր 233—234:

Սակայն կալվածատերը նրա մոտ միշտ կենտրոնակա՞ն տեղն է գրավում:

Իզուր չե ապա, վոր ուսու կալվածատիրոջ վեպի առաջաբանում նա վորոշակի հայտարարում է. — «Հիմնական գլխավոր գագացումը, վոր ղեկավարելու չե ինձ այս ամբողջ վեպում — դա իմ սերն է դժպի գյուղական կալվածատիրական կյանքը»*)

Պլեխանովը ճիշտ է նկատել, վոր «Տալստոյի յերկեռում» ժողովուրդը «հանդես է գալիս սոսկ հարևանցորեն և միմիայն ուն չափով, ինչ չափով վոր նա հաշվավոր է գեղարվեստագետին: Իր հերոս — աղնվա՛նի հոգեկան վիճակը նկարագրելու համար: Հիշեցեք, որինակ, զինվոր Պլատոն Կարառանին, վորն անդարը է դերում Կոմս Պլատր Բեզուխովի լուսավորչ հոգուն»:**)

Սակայն, դիտելով քանիսն զարգացման պրոցեսում Տալստոյն ուղեկցողներն դարձավ պատմական վորոշ շրջանի ուսու գյուղացիության գաղափարները և տրամադրությունները արտահայտիչը՝ սակայն ճորտատիրական իրավունքի վերացումից 1861 թվականին և մինչև 1905 թվ. բուրժուազիաներատական հեղափոխությունը: Յե՛վ քառասունինգամյա հենց այդ ժամանակաշրջանին է վերաբերում և և Տալստոյի ստեղծարար սեփերի ծագումը, վորպես խոսքի հանձարեղ արվեստագետի:

Իհարկե, գյուղացիության շահերն արտահայտող այդ դերին Տալստոյը կարող էր հասնել միայն խղճով իր կապերը նրան շրջապատող կալվածատիրական բարձրատիճան ներկայացուցիչներին միջավայրի սովորական հայացքներին:

Այն նորը, վոր մացրեց Լենինը Տալստոյի վերաբերյալ քննադատական գրականության մեջ — այն թեզի սահ-

*) Լ. Ն. Տալստոյ. — «Ընտիր Յերկերը». Մ. Ա. Յիպովովսկու խմբ. Պետերատ, 1927. էջ՝ 21.

**) Գ. Վ. Պլեխանով. — «Գրվածքները», հատոր X. էջ՝ 379:

մանումն էր, վոր Տալստոյն արտահայտում է իր դարաշրջանի գյուղացիության գաղափարներն ու տրամադրությունները և վոր նրա լերկերում «արտահայտվել է հենց գյուղացիական մասսայական շարժման և ուժի, և թուլությունը, և հզորությունը, և սահմանափակությունը»*)

Գյուղացիության ղրությունն այն ժամանակ բնորոշվում էր ֆեոդալա՝ ճորտատիրական հարաբերությունների բեկվածը և արդյունաբերական կապիտալի աճումից ծնունդ առած նոր սկզբունքների ներխուժմամբ դեպի գյուղական կյանքը:

Ամբողջ մի շարք գործերով Տալստոյը հանդես է գալիս, վորպես՝ կապիտալիզմի շարիճն ու աղետները մերկացնող: Այդ բարոգի մեջ արտահայտվել է սկզբնական շրջանի գաղափարական հանապետական գյուղի և քաղաքի գյուղացիության բուժ լերկողը նրա առջև ծառացած և նրան անըմբռնելի կապիտալիստական գաղափարաբանության սարսափներին: «Մոկայն՝ կրակոտ բողոքական, կրքոտ մերկացնողը, մեծ քննադատը, — նկատում է Լենինը, — դրա հետ միասին իր գործերում Ռուսաստանի վրա լեկող կրիզիսի և լեյթի միջոցների այնպիսի մի անհասկանալիություն ցուցաբերեց, վորպիսին հատուկ է միայն նահապետական միամիտ գյուղացուն, այլ վոր թե չեվրոպական կրթություն ունեցող գրողին»:**)

Պարզելով, վոր Տալստոյը ուսու գյուղացիության գաղափարները և տրամադրությունների արտահայտիչն էր պատմական վորոշ դարաշրջանում, — Լենինն այդ բանալիի միջոցով գյուղության մեկնաբանեց Տալստոյի իդեոլոգիական հակասությունները:

*) Վ. Ի. Լենին. — «Տալստոյը վորպես ուսական հեղափոխություն հայելին»:

**) Վ. Ի. Լենին. — «Լ. Ն. Տալստոյը»:

«Տալստոյի հայացքների հակասութուններն այս տեսակետից. — գրում եմ Լենինը, — իսկապես հայելի չեն հակասական այն պայմանների, վորոնց մեջ երբ զրկած գյուղացիության պատմական գործունեությունը մեր հեղափոխության մեջ»։*)

Գյուղացիության հակասական պայմանները այն ելին, վոր մեկ կողմից՝ նա տարերայնորեն ատում եր ինքնակալական կարգը և ձգտում եր տապալելու ցարիզմի և ուղղափառ լեկեղեցու լուծը, բաժանելու կալվածատիրական ամբողջ հողը, իսկ, մյուս կողմից՝ նա դեռ պարզ հաշիվ չեր տվել իրան իր քաղաքակրթ. անելիքներին մասին, դեռ ևս չեր գիտակցել հեղափոխական պայքարի անհրաժեշտությունը։

Գյուղացիության միայն առավելագույնս պիտակից փոքրամասնությունն եր, վոր դեռ ձեռքին մաքառում եր իր դասակարգային թշնամիները — կալվածատերերի դեմ, ակտիվ մասնակցելով ազդարարին շարժումների 1905 թվականի ինչպես նախորեյին, այնպես ել հեղափոխության ժամանակ։

«Գյուղացիության մեծ մասը, — ցավելով նշում եր Լենինը, — վորքում և աղոթում եր, բարոյախոսում և չերազում եր, խնդրագրեր եր գրում ու «միջնորդներ» ուղարկում — իսկ և իսկ և և նիկոլակիչ Տալստոյի վրդով»։**)

Այստեղից ել բղիթում ե, ահա, Տալստոյի ուսմունքի ապշեցուցիչ լեռնվությունը, նրա հայացքների ալաղակող հակասությունները։

Վերջն ե, սակայն, այդ հակասությունների ելությունը։

«Մեկ կողմից, — այսպես եմ ձևակերպում Լենինը, —

*) Վ. Ի. Լենին. — «Տալստոյը, վորպես ուսանական հեղափոխության հայելին»։

**) Վ. Ի. Լենին. — «Տալստոյը վորպես ուսանական հեղափոխության հայելին»։

կապիտալիստական շահագործման անողոր քննադատություն, կառավարական բռնությունների, դատարանի և պետական կառավարչության կոմեդիայի մերկացում, հարստության աճման ու քաղաքակրթության նվաճումների և չքավորության աճման, վալրենացման և բանվոր դասակարգի տառապանքների միջև լեղած հակասությունների ամբողջ խորությունը զրոհվում, մյուս կողմից — բռնութամբ «չարին հակառակ չգալու» յուրողով») քարոզ։ Մեկ կողմից՝ ամենագոյն ունալիզմ, բոլոր և ամեն տեսակ դիմադրության դերժում, մյուս կողմից — աշխարհիս ամենանողկալի բաներից մեկի, այն ե — կրոնի քարոզը, ձգտումն արքունական պաշտոնյա տերտերների և նոստացներ ընդհանուր հա խոգմունքի տերտերներ, այսինքն՝ ամենանրբին և այդ իսկ պատճառով — զարգացնել առավելագույնս զարգելի տերտերականություն»։**)

Այսպիսով, պարզ ե, վոր տալստոյական հայացքների դուժարը վերցրած, վորպես մի ամբողջություն, անպայմանորեն ուսույլիկ, ունակցիոն և վտանգավոր ե։ Մենք կարող ենք ընդունել Տալստոյին և ընդունում ենք վրջ ամբողջությամբ, այլ սրտից՝ «այստեղից և մինչև այստեղը», բանեցնելով Պլեխանովի դարձվածքը։ X

Սոցիալական վտանգավոր ե նմանապես և Տալստոյի հայացքներն իդեալականացնելու ամեն մի փորձը։

Դեպիսոսորինեկ իդեալականացումն և գլորվել հակամայիցս ընկ. Լուսնաշաբսին՝ Տալստոյի գեղարվեստական չերկերի ամբողջական ժողովածուի առաջաբանում։

«Վոչ, ընդհակառակը, մենք ասում ենք Տալստոյին, — պարետիկ և կեղծ — դասական վաճաղ բացականչում ե

*) Юродивый — անհրամիտ, խմնե խենթ, վորոնց մուսաստանում ժողովուրդը համարում եր աստուծո նվիրված, կամ աստծո մարդիկ. Ման. թարգ.

**) Վ. Ի. Լենին. — «Լ. Տալստոյը, վորպես ուսանական հեղափոխության հայելին»։

Լուսնաշարսկին, — դու մեր գյուղացիութեան մարգարեն
ես, նրա իդեոլոգը՝ իր բոլոր դրական խոշոր և բոլոր
բացասական կողմերով հանդերձ:*) (ընդգծումներն իմե-
նեն.—Ֆ. Ռ.):

Իսկ դրանից բիշ վերև ընկ. Լուսնաշարսկին ասում է,
թե՝ «Տալստոյ—աղան «սկսեց ապրել հեղափոխու-
թյամբ» և անվանում է նրան «հեղափոխական գյու-
ղացիութեան մեկ մասի» իդեոլոգը:**)

Այստեղից ել պարզ է, վոր ընկ. Լուսնաշարսկին բնավ
չի ըմբռնել Լենինի տեսակետը և, ըստ յերևութիւն, նրան
վերստին պաշարած աստվածաբանական և աստվածախու-
զական տրամադրութիւնների բեցիդիվի աղգեցութեան
նեղքը, հանդիսավորութեամբ «ոծում է» Լ. Տալստոյին,
վորպես մեր խորհրդային գյուղացիութեան «մարգարեի»:

Լենինի գլխից առավել հրեշտավոր մի նահանջ դժվար
է պատկերացնել:

«Տալստոյը —... գաղափարների և տրամադրու-
թիւնների արտահայտիչն է... — ասում է Լենինը:

— Վոչ, իդեոլոգն է և՛ մարգարեն, — ուզողում է նրան
Լուսնաշարսկին:

— Ռաւ գյուղացիութեան... — շարունակում է Լենինը:

— Վոչ, հեղափոխական գյուղացիութեան մեկ մասի, —
նորից ուզողում է մտցնում ընկ. Լուսնաշարսկին:

— 1861 թվից սկսած մինչև 1905 թվը տևող պատ-
մական սահմանափակ մի ժամանակաշրջանի, — վերջացնում
է Լենինն իր թեզը:

— Վոչ, գյուղացիութեան ընդհանրապես, այդ թվում
և իՍՂՄ աշխարհի գյուղացիութեան, — շարունակում է ընկ.
Լուսնաշարսկին:

Ընկ. Լուսնաշարսկու դիւրքի սխալակաւութիւնն այն-

*) Ա. Լուսնաշարսկի. — «Առաջարկ», էջ 20:

**) Նույն տեղում — էջ 8 և 9:

բան պարզ և ակնբախ է, վոր հազիվ թե կարիք կա: ման-
րամասնորեն բացատրելու:

Ինչո՞ւ համար է Լենինը Տալստոյին գյուղացիութեան
գաղափարների և տրամադրութիւնների արտահայտիչն
անվանում և վոչ թե՝ իդեոլոգը կամ գյուղացիական մար-
գարեն:

«Մարգարե» բառն ընդհանրապես չի չեղել Լենինի
բառաբանում, Լենինի, վորն իր ամբողջ կյանքի ընթացք-
ում պայքարել է եմպրիոկրիտիկների, եմպրիոմոնիստ-
ների և փիլիսոփայական բոլոր այլ թեքում ունեցողների
դեմ:

Կարելի՞ չէ արդյոք ասել, թե Տալստոյը գյուղացիու-
թեան իդեոլոգն է յնդել: Իհարկէ, վոչ:

Որչեկտիվորեն Տալստոյն արտահայտել է գյուղացիա-
կան վորոշ տրամադրութիւնները, բայց գյուղական իդեո-
լոգ նա չերբեք չի չեղել:

Լենինն ամեն կերպ յնդգծում է, վոր Տալստոյն ար-
տահայտել է կրավորական, վոչ հեղափոխական գյուղա-
ցիութեան մեծամասնութեան շահերը, վոր դերագասել և
«բռնութեամբ չգալ հակառակ չարի» և իր չմասնակցելով
հեղափոխական պայքարին՝ նույնպէս և 1905 թվականի
հեղափոխութեան պարտութեանը:

Տալստոյին «հեղափոխականի» գրիմ անելուց և նրան
իդեալականացնելուց դատ՝ ուրիշ ինչ իմաստ կարող է
ունենալ նրա հեղափոխական գյուղացիութեան իդեոլոգի-
զերում դուրս բերելը:

Վերջապես, Լենինը պարզ ասում է, թե՝ Տալստոյն
արտահայտում էր գյուղացիութեան գաղափարներն ու
տրամադրութիւնները նրա զարգացման պատմական վե-
րոշ փուլի մեջ, այլ վոչ թե ժամանակի և տարածութեան
սահմաններից դուրս:

Չկա վերացական ճշմարտութիւն: Ճշմարտութիւնը
միշտ կոնկրետ է: Դիալեկտիկայի այս իմաստուն կանոնը

արհամարհելն ե, ահա, վոր հասցրել ե ընկ. Լուսնաշարսկուն
այն անմիտ հետևութեան, թե Տալստոյին ընդհանրապես
մեր գլխաւորութեան իդեոլոգը պետք ե հռչակել:

Իրականում, սակայն, Խորհրդային միութեան բատրակ-
ներն ու չքավոր գյուղացիները, ինչպես և բանվոր դա-
տակարը, Համամիութենական Կոմունիստական Կուսակ-
ցութիւնից դա՛ռ ուրիշ վորեւե իդեոլոգ չունեն:

Առավել մեծ շփոթ առաջացրեց Լ. Ակսելրոդ — Որթո-
դոքսը՝ Տալստոյի գեղարվեստական յերկերի մեկ ուրիշ
ամբողջական հավաքածուի ներածական իր հոգածով:
Սա արդեն ուղղակի և առանց ալիւալիւթիան Տալստոյին
հեղափոխական ե անվանում: Ահա նրա խնկական խոսք-
երը. —

«Իր տեւայերամենտով, իր ձգտումով դեպի ինքնու-
րույն մտածողութիւնը, դործողութեան իր բացառունչ
մոլեգնութեամբ, իր արմատական հայացքով սոցիալական
իրականութեան վերաբերմամբ նա — հեղափոխական ե»:

Հնչա՛ ու թեթե և բաշխում հեղափոխականի կոչումն
իր ամբողջ կյանքում մենշեիկ նստած Լյուբով Ակսելրոդը:

Բանից դուրս ե գալիս, վոր բնավ կարելի ե չե, թե
խոսքս վեր դասակարգի չե ուղղված այս կամ այն տեւ-
պերամենտը, սոցիալ-քաղաքական ինչպիսի բովանդակու-
թիւնն ունի ալլալ մտածողութիւնը, — բովանդակ ե հենց
պարզապես սոսկ մի «ձգտում ունենալ դեպի ինքնուրույն
մտածողութիւնը» և՛ հախուռն տեւպերամենտ, — վորպեսզի
Ակսելրոդի աչքում մարդ հեղափոխական դառնա: Ճիշտ
ե, այս նախապայմաններին նա յերկու ուրիշ նշանացուց
ե և ավելացնում. — գործողութեան բացառունչ մոլեգնու-
թիւնը» և «արմատական հայացքը սոցիալական իրակա-
նութեան վերաբերմամբ», սակայն՝ նա աչքաթող ե անում
մեզալի հակասակ կողմը, վոր գործողութեան այդ բացա-
ռունչ մոլեգնութիւնը Տալստոյի մոտ կաշկանդվում եր
«բարոյական ինքնակատարելագործման» բարոյով, վորալի-

որն դատապարտում եր մարդուն հասարակական կրավո-
րականութեան, իսկ արմատական հայացքը սոցիալական
իրականութեան վերաբերմամբ շատ հաշտ ու խաղաղ
կենակցում եր «բռնութեամբ չարին չհակառակելու» հետ:

Միթե կարելի չե հեղափոխական անվանել Տալստո-
յին, վորը հեղափոխական մեթոդների համոզված հակա-
ռակորդն եր:

Դուրս ե գալիս, վոր մարքսիզմից շատ հեռու չե
դնացել արդեն Լյուբով Իսահակովնա Ակսելրոդի հակա-
դիալեկտիքական «մեխանիկան»:

Նարունակելով այնուհետեւ իր մտքի զարգացումը,
նա հետա՛րիկ ինքնամոռացութեան տագնապում հեղափո-
խութեան պոտենցիալ առաջնորդի և ճնշված մասսաների
առաջնորդի թաղն ե դնում Տալստոյի գլխին: «Իր բընու-
թեամբ Տալստոյը պետք ե վոր ճնշված մասսաների
գործնական առաջնորդը դառնար»: Ակսելրոդի կարծիքով,
Տալստոյն անխուսափելիորեն ճնշված մասսաների գործ-
նական առաջնորդը պիտի դառնար, իսկ իր յաջնա-
կան տրադիցիան ամուր բռնած չլինելը նրա վզից: Ակ-
սելրոդի այս փիլիսոփայական «խմաստուն» ափորիզմներն
ակամայից հիշեցնում են ինձ ուստական հայտնի լերդի
խոսքերը. —

«Յեթե չգար ծագկանց վրա ցուրտը ձմրան՝

Ձմեռ ցրտին ել կր բացվեր վարդ ու շուշան»:

Հակիրճ առաջաբանում անհնարին ե նշել Լ. Ակսել-
րոդի՝ իր հոգվածում սպրդած բոլոր սխալները: Բովանդ-
ե հիշատակել, վոր նա առանց վորեւե հիմք և արգումնե-
տացիալի փորձ ունենալու՝ անվանում ե Տալստոյին «Նա-
րոդնիկ», «որչեկտիվիստ» և այլն, և այլն:

Տալստոյի վերաբերմամբ սխալ և՛ աչս անգամ արդեն
հակառակ ծայրահեղութեան հասցրած մի հայտցք ե զար-
գացնում ընկ. Ումինսկին: Ի տարբերութիւն ընկ. Լուսնա-
շարսկուց և Ակսելրոդից (Որթոդոքս), սա ել ծուռ ե

Այս իսկ պատճառով նույնացնել կատկովյան «Թուսկի վեստնիկի» սեհարչուրյակաչին խավարապաշտութիւնը Տալստոյի հայացքներին, կամ թե՛ հավասարութեան նշան դնել նրանց միջև, — նշանակում է ամենակոպիտ սխալը գործել:

Տալստոյի թողած գեղարվեստական ժառանգութեանը մարքսիստական քննադատը պետք է մերձենա բնիկյան ուղեցույց դժի ոժանդակութեամբ, խորամտորեն վերլուծելով, թե՛ ինչ է այնպեղ ընդունելի և ինչն է մերժելի: Զի կարելի գլխովին ժխտել Տալստոյի չերկերը, վորպես առանց բացառութեան ռեակցիոն մի ամբողջութիւն: Զի կարելի դիտել Տալստոյի չերկերի ժողովածուն, վորպես հակահեղափոխական դադափարների ժողովածու:

Յ. Ռասկոլնիկով

ԼԵՎ ՏԱԼՍՏՈՅԸ, ՎՈՐՊԵՍ ԲՈՒՍԱԿԱՆ-ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅԵԼԻՆ

Մեր գեղարվեստագետի անվան համադրութիւնը հեղափոխութեան հետ, վորը նա բացահայտորեն չըմբռնեց, վորից նա բացահայտորեն հեռացավ, առաջին հայացքից տարորինակ և արհեստական կարող է թվալ: Հո չի՞ կարելի հայելի կոչել այն, վորը չերևութները ակնհայտ կերպով ճիշտ չի արտացոլում: Սակայն՝ մեր հեղափոխութիւնը — չափազան բարդ չերևութ է: Նրա անմիջական կատարողների և մասնակիցների բամբակութեան մեջ սոցիալական շատ տարրեր կան, վորոնք նույնպես բացահայտորեն չեյին ըմբռնում կատարվող դեպքերը և նույնպես հեռու ելին կանգնում անցքերի բերումով մեր առջև դրված պատմական արդիական խնդիրներից: Յեւ վերջին մեր առջև հիշալի մեծ գեղարվեստագետ է կանգնած, ապա՝ հեղափոխութեան գեթ մի քանի ելական կողմերը նա պետք է վոր արտացոլեր իր չերկերում:

Ռուսական լեզու մամուլը, վոր լեցուն է Տալստոյի 80-ամյակի հորեյցանի առթիւ դրված հոգովածներով, նամակներով և ակնարկներով, ամենից բիշ հետաքրքրվում է նրա չերկերի վերլուծմամբ՝ ռուսական հեղափոխութեան բնութիւն և նրա շարժիչ ուժերի տեսակետից: Ամբողջ ալդ մամուլը զգլիւլ չափ լեցված է չերեսպաշտութեամբ. — չերեսպաշտութեամբ չերկու տեսակի՝ պաշտոնական և լիբերալ: Առաջինը — բիրտ չերեսպաշտութիւնն է ծախու գրչակների, վորոնց դեռ չերեկ հրամայված էր հալածել և Տալստոյին, իսկ այսոր՝ հայրենասիրութիւնն զանել նրա մեջ և ջանալ քաղաքավար ձևեր բանեցնելու Յեվրոպայի առջև: Վոր ալդորինալ պայմաններին իրանց գրած-

ների համար վճարված է,—այդ հայտնի յե ամենքին և նրանք անկարող են խաբել վորևե մեկին: Շատ ավելի նրբին է այդ իսկ պատճառով՝ շատ ավելի փաստակար ու վտանգավոր է լիբերալ յերեսպաշտությունը: Յեթե լսենք «Ռեչի»¹⁾ կադետական սոխակներին,—նրանց համակրանքը դեպի Տալստոյը — ամենակատարյալ է և ամենաշերմ: Իրականում, սակայն՝ չափ ու ձևած դեկլամացիան և «մեծ աստվածախույզի» մասին պատժ փքուն ֆռազները — համափարփակ մի կեղծիք է, վորովհետև ուսանական լիբերալը վնչ հավատում է տալստոյական աստծուն և վնչ ել տիրող կարգերի տալստոյական քննադատությանն է համակրում: Նա քսվում է ժողովրդական անվան, վորպեսզի այդպիսով բազմացնի քաղաքական իր կապիտալը, վորպեսզի համազգային ուղղիցիայի առաջնորդի դերը կատարի: Նա ճգնում է ֆռազների դղիրդ ու շառաշով խլացնել շեշտակի և պարզորեն պատասխան տալու պահանջը այն հարցին, թե՞ ինչով են պայմանավորված «տալստոյականության» աղաղակող հակասությունները մեր հեղափոխության վորպիսի թերություններն ու թուլություններն են արտացոլում նրանք:

Տալստոյի յերկերի, հայացքների, ուսմունքների և դպրոցի հակասություններն — իրոք վոր աղաղակող են: Մեկ կողմից՝ հանճարեզ մի գեվարվեստագետ, վոր տվել է վնչ միայն ուսանական կյանքի անգուգական պատկերներ, այլ և համաշխարհային գրականության առաջնակարգ յերկեր, իսկ մյուս կողմից՝ ի ֆրիստոս խենթացյալ մի կալվածատեր: Մեկ կողմից — զարմանալիորեն ուժեղ, անմիջական ու անկեղծ մի բողոք ընդդեմ հասարակական ստի և կեղծավորության, իսկ մյուս կողմից — մի «տալստոյական», այսինքն՝ ուսանական ինտելիգենտ կոչեցյալ, ծեծկված հիստերիկ մի վողորմելիութուն, վոր հրապարակավ իր կուրծքը ծեծելով՝ ասում է. «Յես պիղծ եմ, յես վատ ու գաղբելի յեմ, բայց յես զբաղված եմ բարոյական ինքնա-

կատարելագործմամբ, յես այլևս միս չեմ ուտում և սնվում եմ միմիայն բրինձե կատլետներով»: Մի կողմից՝ կապիտալիստական շահագործման անողոր քննադատություն, կառավարական բռնությունների պետական կառավարչության կոմեդիայի մերկացում, հարստության աճման ու քաղաքակրթության նվաճումների և չքավորության աճման, վայրենացման և բանվոր դասակարգի տառապանքների միջև յեղած հակասությունների ամբողջ խորության դրսևավորում, մյուս կողմից՝ բռնությամբ «չարին հակառակ չզալում» յուրողիվ բարոյ: Մեկ կողմից — ամենազգոն ուսկ չզալում» յուրողիվ բարոյ: Մեկ կողմից — ամենազգոն ուսկ չզալում, բոլոր և ամեն տեսակ դիմակների գերծում, մյուս կողմից — աշխարհիս ամենանողկալի բաներից մեկի, այն է — կրոնի բարեզր, ձգտումն՝ արքունական պաշտոնյա տերտերների տեղ նստացնել բարոյական համոզմունքի տերտերներ, այսինքն՝ ամենանրբին և՛ այդ իսկ պատճառով — զարգացնել առավելապես զարշելի տերտերականություն:

Հիրավի. կարելի չէ ասել —

«Դու և խղճուկ, դու և առատ,

Դու՛ և՛ հզոր, և՛ անճարակ —

Մայր Ռուսիա»:

Վոր այսպիսի հակասությունների պայմաններում Տալստոյը բացարձակապես չեր կարող ըմբռնել վնչ բանավորական շարժումը և նրա դերը հանուն հեղափոխության մղվող պայքարում, վնչ ել ուսանական հեղափոխությունը, — այդ ինքնին ակնհայտ է: (Սակայն, Տալստոյի հայացքների և ուսմունքների մեջ յեղած հակասությունները պատահականություն չեն, այլ արտահայտություն են XIX դարի վերջին յերեսնամյակի ուսանական կյանքի պայմանների: Դեռ յերեկ միայն ճորտատիրական իրավունքից ազատագրված նահապետական գյուղը բառիս բուն իմաստով մատնված էր կապիտալի ու պետական զանձարկղի հեղեղման և կողոպուտին: Գյուղացիական

տնտեսութեան և գյուղացիական կյանքի հին հիմունքները՝ վոր իրապես դարերի ընթացքում պահպանել ելին իրանց գոյութիւնը, խորտակւեցին արտասովոր արագութեամբ: Յե՛վ Տալստոյի հայացքներում յեղած հակասութիւնները պետք է գնահատել վոչ թե արդի բանվորական շարժման և ժամանակակից սոցիալիզմի տեսակետից (այդ-որինակ գնահատութիւնը, հարկաւ, անհրաժեշտ է, բայց այդ դեռ բավական չէ), այլ՝ առաջխաղացող կապիտալիզմի, մասսաների անանկացման և հողազրկման դեմ ուղղված ահա բողոքի տեսակետից, վոր պիտի ծնունդ առնէր ոռոսական նահապետական գյուղից: Տալստոյը ծիծաղելի չէ, վորպէս մարդկութեան փրկութեան նորոգ դեղատոմսեր հայտնագործող մի մարդարեւ, — և այս իսկ պատճառով բոլորովին վողորմելի չեն արտասանմանցան և ոռոսական «տալստոյականները», վորոնք կամեցել են զոգմայի վերածել նրա ուսմունքի հենց ամենաթուլ կողմը: Տալստոյը մեծ է, վորպէս արտահայտիչն այն զաղափարների և արամադրութիւնների, վոր կազմավորվեցին ոռոսական բազմամիլիոն գյուղացիութեան մեջ՝ Ռուսաստանում բուրժուական հեղափոխութեան սկսվելու պահին: Տալստոյն որիզինայ է, վորովհետեւ իր ամբողջութեամբ փնտալար՝ նրա հայացքների հավաքականը՝ հենց արտահայտում է մեր հեղափոխութեան առանձնահատկութիւնները վորպէս գյուղացիական բուրժուական մի հեղափոխութեան: Յե՛վ այս տեսակետից, Տալստոյի հայացքների մեջ յեղած հակասութիւնները — խակական հայելին են հանդիսանում այն հակասական պայմանների, վորոնց մեջ է գտնվել գյուղացիութեան պատմական գործունեութիւնը մեր հեղափոխութեան ընթացքում: Մի կողմից՝ ճորտատիրական ճնշման դարերը և հետոնֆորմյան արագաթափ բալքայման տառնամյակները ատելութեան, շարութեան և վճռականութեան խելահեղութեան լեռներ կուտակեցին: Ձգտումը՝ հիմնովեր քանդելու և՛ արքունական

չեկեղեցին, և՛ կալվածատերերին, և՛ կալվածատիրական վառավարութիւնը, վոչնչացնելու հողատիրութեան բոլոր հին ձևերն ու կարգերը, մաքրելու հողը, կառուցելու վոստրկանական — դասակարգային պետութեան փոխարեն՝ ազատ և իրավահավասար մանր գյուղացիների հանրակեցութիւնը, — այս ձգտումն, ահա, կարմիր թելի պէս է անցնում գյուղացիների բոլոր պատմական քայլերի միջով մեր հեղափոխութեան մեջ և, անտարակույս է, վոր Տալստոյի գրվածքների գաղափարական բովանդակութիւնը շատ ավելի գյուղացիական հենց այս ձգտմանն է համապատասխանում, քան թե վերացական «քրիստոնեական անարխիզմին», ինչպէս յերբեմն վորակում են նրա հայացքների «սխառեմը»:

Մյուս կողմից — գյուղացիութիւնը, ձգտելով դեպի հանրակեցութեան նոր ձևեր, շատ անգիտակցորեն, նահապետական ձևով և յուրողիվորեն եր վերաբերվում այն խնդրին, թե ինչպիսին է լինելու այդ հանրակեցութիւնը, ինչպիսի պայքարով պետք է նվաճել այդ ազատութիւնը, ինչպիսի դեկավարներ կարող է նա ունենալ այդ պայքարում, ինչպէս են վերաբերվում գյուղացիական հեղափոխութեան շահերին և՛ բուրժուազիան և՛ բուրժուական ինտելիգենցիան ինչի համար է անհրաժեշտ ցարական իշխանութեան բռնական տապալումը՝ կալվածատիրական հողատիրութեանը վերջ տալու նպատակով: Գյուղացիութեան ամբողջ անցյալ կյանքը սովորեցրել էր նրան ատելու բարինին (աղային) և չինովնիկին (աստիճանավորին), սակայն՝ չէր սովորեցրել և չէր եր կարող սովորեցնել թե վորտեղ պետք է նա այս բոլոր հարցերի պատասխանը փնտռէ: Մեր հեղափոխութեան մեջ գյուղացիութեան փորագուլն մասն իրապէս մաքառում եր՝ գեթ փոքր ինչ կազմակերպվելով այդ նպատակի համար, և արդեն իսպառ աննշան եր վոր զենքը ձեռքին վորքի յեր յենում իր թշնամիներին բնաջնջելու, ցարական ծառաներին և կալ-

վածատերերի պաշտպաններին վոչնչացնելու համար: Գյուղացիություն մեծագույն մասը վողբում և աղոթում էր, բարոյախոսում և լերագում էր, խնդիրներ դրում ու «միջնորդներ» ուղարկում, իսկ և իսկ Լև Նիկոլաևիչ Տալստոյի վոգով: Յեվ ինչպես միշտ լինում է նման դեպքերում՝ տալստոյական ձեռնպահությունը քաղաքականությունից, տալստոյական հրաժարիմքը քաղաքականությունից, դեպի այդպիսին հետաքրքրություն չունենալը և այդպիսին չըմբռնելը այն հետևանքն էին ունենում, վոր գիտակից և հեղափոխական պրոլետարիատին հետևում էր միայն փոքրամասնությունը, մինչդեռ մեծամասնությունը բաժին դարձավ այն բոլոր անսկզբունք, ստրկամիտ, բուրժուական ինտելիգենտներին, վորոնք կազեմներ անունով վազ էլին տալիս արուգովիկներին²⁾ (աշխատավորականներ) ժողովները, Ստոլիպինի³⁾ նախասենյակը, աներեսաբար մուրում, սակարկում, հաշտեցնում, խոստանում հաշտեցնել, — մինչև վոր նրանց բոլորին դուրս քցեցին զինվորական կոշիկի հարվածով: Տալստոյական գաղափարները հայելի լեն — մեր գյուղացիական ապստամբություն թուլության, պակասությունների, արտացոլումն են նահապետական գյուղի անողնաշարության և «անտեսարար գյուղացու» քարացած լերկշոտության:

Վերջերք զինվորների ապստամբությունները 1905-1906 թվականներին: Մեր հեղափոխության այդ մարտիկների սոցիալական կազմը — գյուղացիություն և պրոլետարիատի միջանկյալն է: Պրոլետարիատը փոքրամասնություն է կազմում, այս իսկ պատճառով զորքերի մեջ լեզած շարժումը մոտավոր չափով անգամ համառուսական այնպիսի միաձուլություն, կուսակցական այնպիսի գիտակցականություն չի ցուցահանում, ինչպիսին ցուցահանեց՝ կարծես կախարդական մեկ ձեռքի շարժումով սոցիալ-դեմոկրատական դարձած պրոլետարիատը: Մյուս կողմից՝ չկա վոչինչ առավել սխալական, քան այն կարծիքը, թե զին-

վորների ապստամբությունների անհաջողության պատճառը դեկավարող սպաների բացակայությունն էր: Ընդհակառակը՝ հեղափոխության հսկայական հառաջադիմությունը «Նարոդնայա Վոլյայի»⁴⁾ ժամանակներից արտահայտվեց հենց նրանով, վոր էր իշխանության դեմ գեներլ զիմեցին այն «գորշ անասունները», վորոնց ինքնուրույնությունն այնպես վախեցրել էր լիբերալ կալվածատերերին և լիբերալ սպայությունը: Զինվորը լեցված էր համակրանքով դեպի գյուղացիական գործը. նրա աչքերը բոցավառվում էլին հողի սոսկ անունը միայն լսելիս: Իշխանությունը մեկ անգամ չէ, վոր զորքի մեջ անցնում էր զինվորների մասսայի ձեռքը, սակայն՝ այդ իշխանությունը վճռականորեն համարյա չէր ոգտագործվում, զինվորները տատանվում էլին — վորևէ ատելի՝ գործապետի սպանելուց մի քանի ժամ հետո, նրանք ազատում էլին կալանքից մյուսներին, բանակցություններ էլին սկսում իշխանության հետ, և այնուհետև՝ գնում էլին գնդակահարվելու, պառկում էլին մարակների տակ, նորից իրենց վզի վրա էլին վերցնում լուծը, — իսկ և իսկ Լև Նիկոլաևիչ Տալստոյի վոգով:

Տալստոյն արտացոլել է դառնագին ատելությունը, հասունացած ձգտումը դեպի լավագույնը, հնից ազատագրվելու ցանկությունը և լերագականության, անհասուն լինելը, քաղաքական անդաստիարակությունը, հեղափոխական անողնաշարականությունը: Պատմա-տնտեսական պայմանները բացատրում են և մասսաների հեղափոխական պայքարի ծագման անհրաժեշտությունը, և նրանց անպարաստությունը պայքարի համար, տալստոյական «չարին չհակառակելը», վոր հեղափոխական առաջին կամպանիայի պարտության ամենալուրջ պատճառն էր հանդիսանում:

Ասում են, թե պարտված բանակները լավ են սովորում: Իհարկե, հեղափոխական դասակարգերի համեմատությունը բանակների հետ, ճիշտ է, սոսկ շատ սահմանափակ լիմաստով: Կապիտալիզմի դարգացումը ժամ առ ժամ

կերպարանափոխում և սրում է այն պայմանները, վոր հեղափոխական-դեմոկրատական պայքարի ելին մղում միլիոնավոր գյուղացիներին, այն գյուղացիներին, վորոնք ի մի ելին համախմբված իրենց առելությամբ դեպի կալվածատեր-ճորտատերերն ու նրանց կառավարութունը:

Հենց իր իսկ գյուղացիութեան մեջ փոխանակութեան, շուկայի տիրապետութեան և փողի իշխանութեան աճումը ավելի և ավելի յե դուրս վանում նահապետական հինը և նահապետական փրկիսփայական իրեղծութեան: Բայց հեղափոխութեան առաջին տարիների և առաջին պարտութունների մի նվաճումը մասսայական հեղափոխական պայքարի մեջ անհերք է, — այդ այն մահացու հարվածն է, վոր հասցրվեց մասսաների նախկին լղկածութեան և թուլամորթութեան: Սահմանադներն առավել պարզորոշ են դարձել: Դասակարգերն ու կուսակցությունները զրահաավել են: Ստոլիպինյան դասերի մուրճի տակ, հեղափոխական սոցիալ դեմոկրատների անշեղ տոկուն կատարվող ազդեցության պայմաններում, վոչ միայն սոցիալիստական պրոլետարիատը, այլ և գյուղացիության դեմոկրատական մասսաները անխուսափելիորեն առաջ պիտի քաշեն առավել կոփված մարտիկներ, վորոնք քանի զնան՝ այնքան ավելի քիչ պետք է ընդունակ լինեն ընկնելու տալստոյականութեան մեր պատմական մեղքի մեջ:

«Պրոլետարի», № 35, 1908 թվի սեպտեմբերի 11 (24)-ին: «Գրվածքների ժողովածու», հատոր X, մասն 1-ին, էջ՝ 113-118:

Լ. Ն. ՏԱԼՍՏՈՅԸ ՅԵՎ ԱՐԴԻ ԲԱՆՎՈՐԱԿԱՆ ՇԱՐՇՈՒՄԸ.

Խուսառտանի գրեթե բոլոր մեծ քաղաքներում ողաբանվորներն արձագանքեցին Լ. Ն. Տալստոյի մահվան և այսպես թե այնպես արտահայտեցին իրանց վերաբերմունքը դեպի այն գրողը, վոր տվել է՝ նրան ամբողջ աշխարհի մեծագույն գրողների շարքը դասող դեղարվեստական ամենանշանավոր յերկեր, դեպի այն մտածողը, վորը հսկայական ուժով, վստահորեն, անկեղծությամբ առաջադրեց մի շարք այնպիսի խնդիրներ, վորոնք վերաբերում են արդի քաղաքական և հասարակական կառուցվածքի հիմնական պնդումներին: Ընդհանուր առումով, այդ վերաբերմունքն արտահայտված է պետական Յ-րդ Դոմայի բանվորական պատվամավորների կողմից ուղարկված հեռագրում, վոր տպվել է թերթերի մեջ:

Լև Տալստոյն իր գրական գործունեությունն սկսել է ճորտատիրության գոյութեան պահին, սակայն՝ այնպիսի մի ժամանակ, յերբ ճորտատիրությունն ակնհայտորեն ապրում էր վերջին իր օրերը: Տալստոյի գլխավոր գործունեությունը կատարվել է ուսական պատմութեան այն շրջանում, վորն ընկնում է 1861 և 1905 թվականների յերկու դարձակետերի միջև: Ամբողջ այդ շրջանի ընթացքում ճորտատիրական իրավունքի հետքերը, նրա անմիջական վերապրումները լիովին թափանցում ելին յերկրի վողջ տնտեսական (մանավանդ՝ գյուղական) և ամբողջ քաղաքական կյանքը: Յեվ միևնույն ժամանակ՝ հենց նույն այդ շրջանը մի շրջան էր, յերբ ներքեից՝ կապիտալիզմն ուժգին աճում էր և վերելից՝ պատվաստվում:

Ինչպիսիք ելին արտահայտվում ճորտատիրական իրավունքի վերապրումները: Ամենից ավելին և պարզորոշ

կերպով նրանով, վոր Ռուսաստանում — գերազանցապես չերկրագործական մի լերկրում, — չերկրագործութունը՝ գրանդում եր այդ պահին սնանկացած, աղքատացած գյուղացիների ձեռքին, վորոնք վարում էին իրանց հնացած նախնական տնտեսութունը ճորտատիրական այն հին հողաբաժինների վրա, վորոնք կտրված էին հողում կալվածատերերի 1861 թվին: Իսկ մյուս կողմից՝ չերկրագործութունը գտնվում եր կալվածատերերի ձեռքին, վորոնք կենտրոնական Ռուսաստանում հողը մշակում էին գյուղացիների աշխատանքով, գյուղացիական արորի, գյուղացիական ձիու միջոցով՝ «կտրած, սահմանորոշ հողերի», խոտհարքի, ջուր տալու տեղերի ոգտագործման համար և այլն: Ըստ ելուծյան, այս նույն հին տնտեսության ճորտատիրական սխտեմն եր: Գաղաքական կարգը Ռուսաստանում այդ շրջանում նույնպես ըստ ամենայնի լեցուն եր ճորտատիրությամբ: Այդ յերևում ե թե պետական կառուցվածքից՝ մինչև 1905 թվին կատարված փոփոխություններին դիմելու առաջին փորձերը, թե ազնվական-հողատերերի գերաճնշող ազդեցությունից պետական գործերի վրա, և թե չինովնիկների ամենակարողությունից, վորոնք նույնպես ըստ մեծի մասին և մանավանդ — բարձրագույնները — ազնվական-հողատերերից էին:

Այս հին նահապետական Ռուսաստանը 1861 թվականից հետո՝ համաշխարհային կապիտալիզմի ազդեցությամբ՝ սկսեց արագորեն քայքայվել: Գյուղացիներն աննախընթացորեն սովահարվում, կոտորվում, ավերվում էին և փախչում դեպի քաղաքները՝ յերեսն ի վայր ձգելով իրանց հողերը: Արագորեն կառուցվում էին չերկաթուղիներ, ֆաբրիկաներ և գործարաններ — շնորհիվ քայքայված գյուղացիների «եծան աշխատանքի»: Ռուսաստանում զարգանում եր ֆինանսական խոշոր կապիտալը, խոշոր առևտուրը և արդյունաբերությունը:

Հին Ռուսաստանի բոլոր հնամենի «հիմունքների»

այդ արագ, դժվարին, կտրուկ կործանումն եր, ահա, վոր արտացոլվեց Տալստոյ-գեղարվեստագետի չերկերում, Տալստոյ-մտածողի հայացքներում:

Տալստոյը հրաշալիորեն եր ճանաչում գյուղական Ռուսաստանը, կալվածատիրոջ և գյուղացու կենցաղը: Իր գեղարվեստական չերկերում նա այդ կենցաղի այնպիսի նկարագրություններ ե տվել, վորոնք համաշխարհային գրականության լավագույն չերկերի շարքին են պատկանում: Գյուղական Ռուսաստանի բոլոր «հնամենի հիմունքների» կտրուկ կործանումը սրեց նրա ուշադրությունը, խորացրեց նրա հետաքրքրությունը դեպի այն ամենը, ինչ վոր կատարվում եր նրա շուրջն ու շրջապատում և առիթ դարձավ նրա ամբողջ աշխարհայացքի բեկման: Իր ծագմամբ և դաստիարակությամբ Տալստոյը պատկանում եր Ռուսաստանի բարձրաստիճան կալվածատիրության դասին: Նա խզեց իր կապերը այդ միջավայրի սովորական բոլոր հայացքներից և իր վերջին չերկերում կրքոտ քննադատությամբ հարձակվեց իր ժամանակակից պետական, յեկեղեցական, հասարակական — տնտեսական բոլոր կարգերի վրա, վորոնք հիմնված են մասսաների ստրկացման, նրանց աղքատության վրա, գյուղացիների և, ընդհանրապես, մանր տնտեսատերերի սնանկացման և այն բռնության ու կոտորածի վրա, վորոնցով վերևից մինչև ներքև ձգված և ժամանակակից ամբողջ կյանքը:

Տալստոյի քննադատությունը նորություն է: Նա չի ասել և վնչ մի այնպիսի բան, վոր նրանից շատ ավելի առաջ թե չեվրոպական և թե ռուսական գրականության մեջ ասած չլինելին նրանք, ովքեր կանգնած էին աշխատավորության կողմը: Սակայն Տալստոյի քննադատության յուրահատկությունը և նրա պատմական նշանակությունը այն ե, վոր նա հանձարեղ գեղարվեստագետին միայն հատուկ ուժով ե արտահայտում Ռուսաստանի ժողովրդական ամենալայն մասսաների հիշյալ շրջանում կատարված

հայացքների բեկումը և հատկապես՝ գլուղական, գլուղացիական Ռուսաստանում: Վորովհետև ժամանակակից կարգերի քննադատությունը Տալստոյի մոտ նույն այդ կարգերի՝ ներկայիս բանվորական շարժման ներկայացուցիչների կողմից տրված քննադատությունից տարբերվում է նրանով, վոր Տալստոյը կանգնած է նահապետական, պարզամիտ գլուղացու տեսակետի վրա, Տալստոյը փոխանցում է նրա հոգեբանությունն իր քննադատության, իր ուսմունքի մեջ: Տալստոյի քննադատությունը հենց այն պատճառով է լեցված այդքան խոր զգացմունքով, այդ պիսի կրքոտությամբ, համոզիչ ուժով, թարմությամբ, անկեղծությամբ, ժողովրդական մասնանների թշվառության իսկական պատճառները գտնելու և «մինչև արմատը» հասնելու անվեհերությունը, — վորովհետև այդ քննադատությունն իրոք վոր արասնայտում է այն միլիոնավոր գլուղացիների հայացքների բեկումը, վորոնք դեռ նոր-նոր ելին ազատագրվել ճորտատիրությունից և տեսել ելին, վոր այդ ազատությունը հավասար է քայքայման, սովամահության, քաղաքային «տականքների» շրջապատում սպառող անապատան կյանքի և այլ նորանոր սարսափների: Տալստոյն այնպիսի հարազատությունը է արտահայտում նրանց արամագրությունը, վոր ինքն էլ իր ուսմունքի մեջ է մտցնում նրանց պարզամտությունը, նրանց խորթությունը՝ քաղաքականությունից, նրանց միատիցիզմը, աշխարհից հեռանալու ցանկությունը, «չարին չհակառակելը», կապիտալիզմի ու «փողի իշխանության» հասցելին ուղղված անզոր անեծքները: Միլիոնավոր գլուղացիների բողոքը և նրանց հուսահատությունը, — ահա թե ինչն է միաձուլվել Տալստոյի ուսմունքի մեջ:

Ժամանակակից բանվորական շարժման ներկայացուցիչները գտնում են, վոր բողոքելու հիմք, հիմքով, շատ կա, բայց հուսահատվելու բնավ տեղի չկա: Հուսահատությունը հատուկ է այն դասակարգերին, վորոնք կործան-

վում են, բայց վարձու բանվորների դասակարգն անխուսափելիորեն աճում և զարգանում և ամբապնդվում է կապիտալիստական յուրաքանչյուր հասարակության մեջ, այդ թվում նաև՝ Ռուսաստանում: Հուսահատությունը հատուկ է նրանց, ովքեր չեն հասկանում շարիքի պատճառները, ովքեր չեն տեսնում փրկության յեղքը և ընդունակ չեն պայքարելու: Ժամանակակից արդյունաբերական պրոլետարիատն այդ դասակարգերի թվին չի պատկանում:

«Наш путь» № 7, 1910 թ. նոյեմբ. 28-ին ստորագրությունը, — Վ. Իլյին: «Գրվածքների ժողովածու (սուսերեն) հատոր XX, մասն 1, էջ 321—233.

Իր մահից վոչ շատ առաջ Լև Տալստոյն ասել էր և ասել էր «տալստոյականության» վատթարագույն կողմերի համար բնորոշ ցավակցությունը և ափսոսանքով, թե ուս ժողովուրդը արատսովոր արագությունը «սովորեց հեղափոխություն անել»: Մենք ցավում ենք միայն այն մասին, վոր ուս ժողովուրդը այդ գիտությունը մինչև վերջը չսովորեց, մի գիտություն, առանց վորի նա դարեր շարունակ կարող է Պուրիշկինների ստրուկը մնալ: Սակայն, ճշմարիտ է այն, վոր ուսական պրոլետարիատը ձգտելով հասարակության լիակատար սոցիալիստական փերալազմության — տվեց ուս ժողովուրդին ընդհանրապես և ուս գլուղացուն առանձնապես այդ գիտության անփոխարինելի դասեր: Ստոյիպինի և վոչ մի կախաղանք, «փեխականների» վոչ մի ճիգ ու ջանքը այդ դասերը մոռանալ տալ չեն կարող: Դասը տրված է: Դասը յուրացվում է: Դասը պիտի կրկնվի:

«Գրվածքն. Ժող.» հատ. XI, մասն 2-րդ, էջ 393:

Մեռավ Լի Տալստոյը: Նրա համաշխարհային նշանա-
փութիւնը, վորպէս գեղարվեստագետի, նրա համաշխար-
հային հռչակը, վորպէս մտածողի և քարոզչի, — թե՛ այս-
և թե՛ այն յուրորինակ կերպով արտացոլում են ուսու-
կան հեղափոխութեան համաշխարհային նշանակութիւնը:
Վորպէս մեծ գեղարվեստագետ՝ Լ. Ն. Տալստոյը հան-
դես չեկավ գեռնա ճորտատիրական իրավունքի ժամանակ:
Կես դարից ավելի աւուր գրական իր գործունեութեան
ընթացքում մի շարք հանճարեղ յերկերի մեջ նա նկարա-
գրում եր գերազանցապէս հին, մինչհեղափոխական Ռու-
սաստանը, վոր 1861 թվականից հետո՝ յեւ կիսաճոր-
տական վիճակում եր մնացել՝ նկարագրում եր գլուղա-
կան Ռուսաստանը, կալվածատիրոջ և գլուղացու Ռու-
սաստանը: Նկարագրելով Ռուսաստանի պատմական կյանքի
այդ շրջանը, Լի Տալստոյը կարողացավ աչքան խոշոր
խնդիրներ առաջադրել իր աշխատութիւններում, կա-
րողացավ բարձրանալ գեղարվեստական այնպիսի մի
ուժի, վոր նրա յերկերը առաջնագույն տեղը գրա-
վեցին համաշխարհային գեղարվեստական գրականու-
թեան մեջ: Ճորտատիրերից ճնշված յերկրներից մեկում
հեղափոխութեան նախապատրաստութեան դարաշրջանը՝
չնորհիվ Տալստոյի հանճարեղ լուսաբանութեան՝ հանդես
չեկավ, վորպէս մի քայլ դեպի առաջ վորջ մարդկութեան
գեղարվեստական զարգացման մեջ:

Վ Տալստոյ-գեղարվեստագետը հայտնի չե՛ աննշան փոք-
րամասնութեան նուշխիսկ Ռուսաստանում: Նրա մեծ գոր-
ծերը իրապէս բոլորի սեփականութիւնը դարձնելու հա-
մար, անհրաժեշտ ե պայքարել և պայքարել այնպիսի հա-

մարակարգի դեմ, վորը տաժանելի աշխատանքի, չքավո-
րութեան, խավարի և մոռացվածութեան և դատապարտել
միլիոնավոր և տասնյակ միլիոնավոր մասսաների, — ան-
հրաժեշտ ե սոցիալիստական հեղաշրջում:

Յեւ Տալստոյը վոչ միայն գեղարվեստական յերկեր ե
տվել, վորոնք մշտապէս բարձր են գնահատելու և կար-
դացվելու լեն մասսաների կողմից, յերբ վոր նրանք կյան-
քի մարդկային պայմաններ կտեղծեն իրանց համար, խոր-
տակելով կալվածատերերի և կապիտալիստների լուծը, —
նա կարողացավ զարմանալի ուժով արտացոլել ներկա
կարգից ճնշված ժողովրդական լայն մասսաների տրամա-
դրութիւնը, նկարագրել նրանց վիճակը, արտահայտել
նրանց բողոքի և զայրուլթի տարրերային զգացմունքը:
Պատկանելով գլխավորապէս 1861—1904 թվականների
դարաշրջանին, Տալստոյը զարմանալի ուղեքի կերպով մարմ-
նացրել ե իր յերկերում թե՛ վորպէս գեղարվեստագետ
և թե՛ վորպէս մտածող ու քարոզիչ — ուսական առաջին
հեղափոխութեան պատմական յուրորինակութեան գծերը,
նրա ուժը և նրա թուլութիւնը:

Մեր հեղափոխութեան առանձնահատուկ գլխավոր
գծերից մեկն ել այն ե, վոր դա — գլուղացիական
բուրժուական հեղափոխութիւն եր՝ կապիտալիզմի
շատ բարձր զարգացման դարաշրջանում, ամբողջ աշ-
խարհում և — համեմատաբար բարձր Ռուսաստանում:
Այդ — բուրժուական հեղափոխութիւն եր, վորովհետեւ
դրա անմիջական նպատակն եր — ցարական ինքնակա-
լութեան, ցարական միապետութեան տապալումը և կալ-
վածատիրական հողատիրութեան կործանումը, ալ վոչ
թե՛ — բուրժուազիայի տիրապետութեան խորտակումը:
Այս խնդիրն առանձնապէս չեւ գիտակցում գլուղացիու-
թիւնը, չեւ գիտակցում դրա տարրերութիւնը պայքարի
ավելի մոտիկ և անմիջական խնդիրներից: Յեւ այդ — գլու-
ղացիական բուրժուական հեղափոխութիւն եր, վորովհե-

տե որչեկտիվ պայմաններն առաջին հերթին դրել էին գյուղացիության կյանքի արմատական պայմանների փոփոխության խնդիրը, հին միջնադարյան հողատիրության բեկման, կապիտալիզմի համար «հող պատրաստելու» խնդիրը. որչեկտիվ պայմանները գյուղացիական մասսաներն առաջ քաշեցին դեպի ավելի կամ պակաս ինքնուրույն պատմական գործողության առաջարկը:

Տալստոյի յերկերում արտահայտվել են հենց գյուղացիական մասսայական շարժման և՛ ուժը, և՛ թուլությունը, և՛ հզորությունն ու սահմանափակությունը. նրա ջերմաշունչ, կրքոտ, հաճախ՝ անողորձաբար-սուր բողոքն ընդդեմ պետության և արքունական — պաշտոնական լեկեղեցու արտահայտում է պրիմիտիվ գյուղացիական դեմոկրատիայի արամազրուծությունը, այն դեմոկրատիայի, վորի մեջ ճորտատիրական իրավունքի, չինովնիկական կամայականության և կողոպուտի, լեկեղեցական ճիզվիտակա-նություն, խաբեչություն և խարդախություն դարերը չա-րուծվան և աստիություն լեռներ են կուտակել: Հողի մաս-նավոր սեփականության նրա անշեղ ժխտումը արտահայ-տում է գյուղացիական մասսայի հոգեբանությունը պատ-մական այնպիսի մի մոմենտում, յերբ միջնադարյան հին հողատիրությունը — թե՛ կալվածատիրական և թե՛ արքունական — «նադելայինը» — այլ ևս վերջնականապես անհան-դուրժելի մի արդելք եր դարձել յերկրի հետագա զար-գացման համար և յերբ այդ հին հողատիրությունը ան-խուսափելիորեն յենթակա յեր ամենակտրուկ, ամենա-դաժան խորտակման: Անդադրում, ամենախորին զգաց-մունքով և ամենաբողոքալու գալլուցիվ լի կապիտալիզմի մերկացումը գալիս են արտահայտելու ամբողջ յերկունդն ու սարսափը նահապետական այն գյուղացու, վորի վրա յեր սկսել առաջ խաղաղ ինչ վոր նոր, անտեսանելի, ան-մեկնելի մի թշնամի, վոր գալիս եր քաղաքի կամ թե՛ ար-տասահմանի ինչ վոր անհայտությունից, կործանելով գյու-

ղական կենցաղի բոլոր «հիմունքները», բերելով իր հեա-շտեսնված քայքայումներ, չքավորություն, սովամահու-թյուն, վաչրենացում, պոռնկություն, սիֆիլիս, — «նախ-նական կուտակման» դարաշրջանի») բոլոր այդ աղետները, վորոնք հարյուր անգամ ավելի սրված են, ուսական հողի վրա փոխադրելով պ. կուպոնի մշակած կողոպուտի ամենանորագույն ձևերը:

Սակայն՝ ջերմաշունչ բողոքական, կրակոտ մերկա-ցնող և մեծ աչք քննադատը, իր յերկերում ցուցահանեց միաժամանակ Ռուսաստանը պատու ճգնաժամի պատճառ-ների և ճգնաժամից դուրս գալու միջոցների այնպիսի մի անհասկացողություն, վորպիսին հատուկ է միայն նահա-պետական, պարզամիտ գյուղացուն, այլ վոչ թե յեվրո-պականորեն — կրթված գրականագետին: [Ճորտատիրական, և պոլիցիական պետություն, միապետություն դեմ մղվող պայքարը նրա մոտ քաղաքականության ժխտման եր վե-րածվում, հասցնում է «չարին չհակառակելու» ուսմուն-քին, հասցրեց կատարյալ հեռացման 1905—1907 թվա-կանների մասսաների հեղափոխական պայքարից: Արքու-նական լեկեղեցու դեմ մղվող պայքարը գուճադրվում եր մի նոր, գտված կրոնի քարոզի հետ, այսինքն՝ մասսաները ճնշելու համար պատրաստվող մի նոր, գտված և առավել նրբին թուլնի հետ: Հողի մասնավոր սեփականության ժխտումը մղում եր նրան վոչ թե դեպի ամբողջ պայքա-րի կենտրոնացումը ընդդեմ իրական թշնամու, ընդդեմ — կալվածատիրական հողատիրության և նրա իշխանության քաղաքական գործիք-այսինքն՝ միապետության, այլ՝ դե-պի յերազական, տարտամ, անգոր հառաչանքները: Կապի-տալիզմի և մասսաներին նրա պատճառած աղետների մերկացումը, գուճադրվում եր միանգամայն անտարբեր վերաբերմունքի հետ դեպի ազատագրական այն համաշ-խարհային պայքարը, վոր մղում է միջազգային սոցիալիս-տական պրոլետարիատը:

Տալստոյի հայացքների հակասութունները—սոսկ նրա անհատական մաքի հակասութունները չեն, այլ՝ անդրադարձումը այն ծայրաստիճան բարդ, ներհակ պայմանների, սոցիալական ազդեցութունների, պատմական տրադիցաների, վորոնք բնորոշում ելին տարբեր դասակարգերի և ռուսական հասարակութւյան տարբեր շերտերի հոգեբանութիւնը հետեւեփորմյան, սակայն յինչհեղափոխական դաւաճըշանում:

Յեւ այս իսկ պատճառով Տալստոյին ուղիղ կերպով գնահատական տալը հնարավոր ե՛ր միայն այն դասակարգի տեսակետից, վորն իր քաղաքական դերով և իր պայքարով հեղափոխութւյան ժամանակ, այդ հակասութւնների առաջին անգամ կատարվող լուծման պահին, ապացուցեց վոր ինքը կոչված ե առաջնորդը հանդիսանալու ժողովրդի ազատութւյան և մասսաները շահագործման լծից ազատագրելու համար մղվող պայքարում, ապացուցեց իր անկաշառ նվիրվածութւնը դեմոկրատիայի գործին, նաև իր ընդունակութւնը մաքառելու բուրժուական (այդ ժվում նաև—գյուղացիական) դեմոկրատիայի սահմանափակութւյան և անհետևողականութւյան դեմ—այս ամենը հնարավոր ե միմիայն սոցիալ—դեմոկրատական պրոլետարիատի տեսակետից:

Նայեցեք, թե ինչպիսի գնահատական են տալիս Տալստոյին կառավարական թերթերը: Նրանք կոկորդիլոսի արցունքներ են թափում, հավատացնելով, վոր հարգում են «մեծ գրողին» և միաժամանակ պաշապանելով «սրբաբազան» սինոդը: Իսկ սրբազան հայրերը հենց նոր միայն առանձնահատուկ նողկալի մի ստորութւնն արին, տերտերներ ուղարկելով մահացողի մօտ, վորպեսզի խաբեն ժողովրդին և ասեն, թե՛ Տալստոյը «ղղացել ե»: Սրբազան սինոդը անշատել ե Տալստոյին չեկեղեցուց: Ավելի լավ: Նրա այս սխրագործութւնը հաշվի կառնվի ժողովրդական հաշվհարգարի ժամին՝ փարաջավոր չինովնիկ-

ների, ի Բրիստոն ժանդարմների, խավարադավ ինկվիզիտորների⁷⁾ գլխին արդար դատաստանն անելիս, վորովհետև սրանք ելին, ահա, վոր աջակցում ելին հրեյական ջարդերին և ցարական սենարչուրյակային վոնսակի բոլոր այլ սխրագործութւններին:

Նայեցեք, թե ինչպես են գնահատում Տալստոյին լիբերալ թերթերը: Նրանք ջանում են մի կերպ դուրս գալ նեղ վիճակից այն սնամեջ, արքունա-լիբերալ, հնամաշ-պրոֆեսորական ֆրազներով՝ «քաղաքակիրթ մարդկութւյան» ձայնի, «աշխարհիս միահամուռ ձայնակցութւյան», «ճշմարտութւյան, բարութւյան զաղափարների» մասին և այլն, վորոնց համար Տալստոյն այնպես անխնա խարազանում եր—և շատ իրավացի չեր խտրազանում—բուրժուական գիտութիւնը: Նրանք չեն կարող պարզ և վորոշակի կերպով արտահայտել իրանց գնահատականը Տալստոյի այն հայացքների վերաբերմամբ, վոր կապված են պետութւյան, չեկեղեցու, հողի մասնավոր սեփականութւյան կապիտալիզմի հետ, և չեն կարող բնավ վոչ այն պատճառով, վոր ցենզուրան նրանց խանգարում ե,—ընդհակառակը՝ ցենզուրան նրանց ոգնում ե դժվարին կացութիւնից դուրս գալու,—այլ այն պատճառով, վոր Տալստոյի ըննադատութւյան մեջ յեղած յուրաքանչյուր դրութւնը մի ապսակ ե բուրժուական լիբերալիզմին, վորովհետև մեր ժամանակի ամենացուրտ, ամենաանիծյալ հարցերի այդմընակ աներկչուղ, բացահայտ անողորձաբար-հատու առաջադրումը Տալստոյի կողմից՝ հարվածում ե մեր լիբերալ (և լիբերալ—նարոդնիկական) խուսափողական հրապարակախոսութւյան «քաղաքակիրթ» ստերի շարին ֆրազների մաշված հնարների յերեսին: Լիբերալները սարի պես պաշտպան են կանգնած Տալստոյին, սարի պես դեմ են կանգնած սինոդին—և միաժամանակ՝ նրանք... «վեխականների»⁸⁾ հետ են, վորոնց հետ «կարելի չե վիճել» բայց վորոնց հետ «պետք ե» հարմարվել

մեկ կուսակցութեան մեջ, վորոնց հետ «պետք է» գործել միասին գրականութեան և քաղաքականութեան ասպարեզում: Իսկ վեխականներին համբուրում ե Անտոնի վալինսկին⁹⁾:

Լիբերալներն տուալ են քաշում այն միտքը, թե Տալստոյը — «մեծագուն խեղճն է»: Միթե այս դատարկ միֆրագ չէ, վոր հազար ու մեկ ձևով կրկնում են և՛ «Նովոյե Վրեմյան»¹⁰⁾ և՛ բոլոր նրա նմանները: Միթե այս չի նշանակում զանց առնել դեմոկրատիայի և սոցիալիզմի այն բոլոր կոնկրետ խնդիրները, վոր առաջադրել եր Տալստոյը: Միթե այս մերձեցումը առաջին պլանում չի դնում հենց այն, ինչվոր արտահայտում ե Տալստոյի նախապաշարմունքը, այլ վոչ թե նրա բանականութունը, հենց այն, ինչ վոր նրա մեջ պատկանում ե անցյալին, այլ վոչ թե ապագային, նրա քաղաքականութեան ժխտմանը, նրա բարոյական ինքնակատարելագործման քարոզին, այլ վոչ թե նրա բուռն բողոքին՝ ընդդեմ ամեն տեսակ դասակարգային տիրապետութեան:

Մեռավ Տալստոյը, և անցյալի գիրկն անցավ մինչհեղափոխական Ռուսաստանը, վորի թուլութունն ու անզորութունը արտահայտվեցին փրկսոփայութեան մեջ և նկարագրված են հանճարեղ գեղարվեստագետի չերկերում: Սակայն, նրա թողած ժառանգութեան մեջ կա մի բան, վոր չի անցել անցյալի գիրկը, վորը պատկանում ե ապագային: Այդ ժառանգութունը վերցնում ե և այդ ժառանգութեան վրա աշխատում ե ռուսական պրոլետարիատը: Նա կբացատրի աշխատավոր և շահագործվող մասսաներին պետութեան, չեկեղեցու, հողի մասնավոր սեփականութեան տալստոյական քննադատութեան նշանակութունը — վոչ նրա համար, իհարկե, վոր մասսաները սահմանափակվեն բարոյական ինքնակատարելագործմամբ և աստվածահաճո կյանք վարելու մասին հառաչելով, այլ նրա համար, վոր այդ մասսաները վոտքի կանգնեն մի նոր հարված

հասցնելու նպատակով ցարական միապետութեանը և կալվածատիրական հողատիրութեանը, վորոնք 1905 թվականին փոքր ինչ միայն բեկված ելին և վոր անհրաժեշտ ե վոչնչացնել: Նա կբացատրի մասսաների կապիտալիզմի տալստոյական քննադատութունը վոչ նրա համար, վոր մասսաները սահմանափակվեն կապիտալի և փողի իշխանութեան դեմ անեծքներ ուղղելով, այլ նրա համար, վոր իրանց կյանքի և իրանց պաշտարի յուրաքանչյուր քայլափոխում այդ մասսաները սովորեն հենվելու կապիտալիզմի տեխնիքական և սոցիալական նվաճումների վրա, սովորեն համախմբվելու սոցիալիստական մարտիկների միասնական միլիոնավոր բանակի շարքերում, վորոնք պետք ե կործանեն կապիտալիզմը և ստեղծեն մի նոր հասարակութուն՝ առանց ժողովրդի աղքատութեան, առանց մարդու կոդմից մարդուն շահագործելու:

«Социал Демократ» № 18, 1910 թ. 16 (29) նոյեմբերի «Գրվածքները». հատ. XI, մասն 2-րդ, էջ 115—119:~

Լ. Ն. ՏԱԼՍՏՈՅԸ ՌՈՒՍԱԿԱՆ ՈՂՈՐՏՈՒՆԻՍՏՆԵՐԻ ԳՆԱՀԱՏՈՒԹՅԱՄԲ

(«Ահապահուրյան» հերոսները)

Պարոն Պոտրեսովի ¹¹⁾ և ընկ. «Նաշա Զարյա» ¹²⁾ ժողովարի հենց նոր միայն ստացված տասներորդ զրքույկը — Տալստոյի գնահատության անհոգության, կամ ավելի ճիշտ է ասել — անսկզբունքայնության պնդման անպիտան անհոգության և անհոգության վրա անհրաժեշտ է կանգ առնել՝ թեկուզ և համառոտ կերպով:

Ահա՛ պոտրեսովյան բանակի նոր բանակային վ. Բազարովի ¹³⁾ հոգվածը: Խմբագրությունը համաձայն է այդ հոգվածի «առանձին գրություններին», չնշելով, իհարկե, թե վորոնք են այդ թեզերը: Այսպես չէ՞ վոր շատ ավելի հարմար է շփոթությունը քողարկել. իսկ ինչ վերաբերում է մեզ, ապա մենք դժվարանում ենք նշել այդ հոգվածի մեջ աչքի տեսնվող գրություններ, վորոնք չվերաբերվում են ինքնավար լինելու մարդկանց: «Մեր ինտելիգենցիան, — գրում է վ. Բազարովը, — չափազանցված և թթված, մտավոր և բարոյական ինչ վոր տեղի վրա (СЛЯКОТ) վերածված մեր ինտելիգենցիան, վոր հասել է արդեն հոգևոր քայքայման վերջին սահմաններին, — միաձայնություն վորպես իր խիղճն ընդունեց Տալստոյին — վոր չէ Տալստոյին»: Այս ճիշտ է: Այս — ֆրազ է: Մեր ինտելիգենցիան ընդհանրապես և «Նաշա Զարյա»-յի ինտելիգենցիան մասնավորապես, շատ նման է «թթվածի», սակայն՝ Տալստոյին գնահատելու մեջ նա վոր մի «միաձայնություն» չի հայտարարել և չէր ել կարող հայտարարել, վոր չէ Տալստոյին յերբեք ուղիղ կերպով չէր գնահատել և չէր ել կարող գնահատել: Յեվ հենց միաձայնության

բացակայությունն է, վոր քողարկվում է այժմ հույժ կեղծավոր «Նովոյե Վրեմյային» ըստ ամենայնի արժանավայել ֆրազներով «խղճի» մասին: Բազարովը, այդպիսով, վոր թե մաքուր և «լեպի» դեմ, այլ՝ խրախուսում է լեպը:

Բազարովը կամենում է հիշեցնել այն միջանի անարդարությունները (!!)

Տալստոյի վերաբերմամբ, վորում մեղավոր են ուսուցիչական ինտելիգենցիաներն ընդհանրապես, իսկ մենք՝ «տարբեր տեսակի ռադիկալներ»՝ առանձնապես: Այստեղ ճշմարիտ է միայն այն, վոր Բազարովը, Պոտրեսովը և ընկ. — իրոք վոր «տարբեր տեսակի ռադիկալներ» են՝ այն աստիճան անկախ համատարած «լեպեց», վոր Տալստոյի աշխարհայացքի արմատական անհետևողականությունների և թուլությունների ամենամոտեցված լատերի վանդալության պահին, նրանք վեր-վեր ցատկոտելով են վազում «բոլորի» յետևից, աղաղակելով Տալստոյի վերաբերմամբ ցույց տված «անարդարություններին» մասին: Նրանք չեն կամենում «արբեցնել» իրենց մեղանում առանձնապես տարածված այն նարկոտիկով (քնեցուցիկով), վոր Տալստոյն անվանում է — «վիճաբանության կառավարություն», — այս հենց աչքի տեսնվող ճառերն են, աչքի տեսնվող նվազներն են, վոր պահանջում են քաղքենիները՝ անսահման արհամարհանքով յերես դարձնելով ինչ վոր լիովին և հետևողականորեն պաշտպանվող սկզբունքների համար ծագող վեճերից:

«Տալստոյի գլխավոր ուժը հենց այն է, վոր նա անցնելով այժմյան կրթված մարդկանց համար տիպիկ քայքայման բոլոր աստիճաններով, կարողացավ գտնել սինթեզը...»

Ճիշտ է: Հենց այդ սինթեզն է, ահա, վոր վոր իր աշխարհայացքողության փրկիստիպական հիմքերում, վոր իր հասարակական-քաղաքական ուսմունքի մեջ Տալստոյը չկարողացավ, կամ ավելի ճիշտ է ասել — չէր կարող գտնել: «Տալստոյն առաջինն էր (!), վոր որչեպիսիև դար-

ձրեց, այսինքն՝ վոչ միայն իր, այլև ուրիշների համար ստեղծեց այն գուռ մարդկային կրոնը (ընդգծումներն ամեն տեղ Բազարովինն են), վորի մասին կոնտր¹⁴), Ֆեյերբախ¹⁵) և ժամանակակից կուլտուրայի այլ ներկայացուցիչները կարող ելին միայն սուբյեկտիվորեն (!) յերազել» և այլն, և այլն:

Նման ճառախոսութուններն առավել վատթար են, քան սովորական քաղքենիականութունը: «Լեպլը» կեղծ ծաղիկներով զուքելու մի ճիգ է այս, վոր կարող է մարդկանց մոլորեցնել միայն: Սրանից ավելի քան կես դար առաջ Ֆեյերբախը, չկարողանալով իր աշխարհահայեցողության «սինթեզը գտնել», վոր շատ տեսակետներից գերմանական դասական փիլիսոփայության «վերջին խոսքն» էր հանդիսանում, — մոլորվեց այն «սուբյեկտիվ յերազենների» մեջ, վորոնց բացասական նշանակությունը վաղուց արդեն գնահատված էր «ժամանակակից կուլտուրայի» իրապես առաջավոր «ներկայացուցիչների» կողմից: Հայտարարել այժմ, թե Տալստոյն «առաջինն էր, վոր ուրեկտիվացրեց» այդ «սուբյեկտիվ յերազանքները», — նշանակում է չետ դառնալ նահանջողների բանակը, նշանակում է շողորթրթել քաղքենիականության, նշանակում է ձայնակցել վեխականության:

«Ինքնին հասկանալի չէ, վոր Տալստոյի հիմնած (!) շարժումը խորին փոփոխություններ է ապրելու, յեթե միայն նրան իրապես վիճակված է պատմա-համայնարհային խոշոր դեր խաղալու, — նահապետական դժգոհակալական կենցաղի իդեալականացումը, ձգտումը դեպի նատուրալ տնտեսությունը և տալստոյականության մյուս բազմաթիվ ուսույթիկ գծերը, վոր ներկայումս առաջ են ցցվում (!) և թվում են, թե ամենաեյականն են, — փաստորեն, սակայն, հենց այն սուբյեկտիվ տարրերն են հանդիսանում, վորոնք տալստոյան «կրոնի» հիմքի հետ անհրաժեշտ կապով չեն շաղկապված:

Յեվ այսպես, ուրեմն՝ Ֆեյերբախի «սուբյեկտիվ յերազանքները» Տալստոյն «ուրեկտիվացրեց», իսկ այն, վոր իր գեղարվեստական հանձարեղ յերկերի և իր հակասութուններով լեցուն ուսմունքի մեջ Տալստոյն արտացոլել է Բազարովի նշած անցյալ դարի Ռուսաստանի տնտեսական առանձնատկութունները, — այս, ահա, «հենց նրա ուսմունքի սուբյեկտիվ տարրերն են»:

Ահա թե ինչ է նշանակում մատով կաշել յերկնքին: Բայց պետք է ասել և այն՝ վոր «Չախճախված և ընկճված ինտելիգենցիայի համար» (և այլն — ինչպես վերևում մեջ բերված է) չկա վոչինչ առավել հաճելի, բաղձալի, սիրելի, չկա վոչինչ, վոր ավելի սազական լիներ նրա թիթվածության, քան Տալստոյի կողմից «ուրեկտիվացրած» Ֆեյերբախի այդ «սուբյեկտիվ յերազանքները» և ուշադրության ալդ յետքաշումը պատմա-տնտեսական և քաղաքական այն կոնկրետ խնդիրներից, վորոնք «ներկայումս ցցվում են մեր առաջ»:

Հասկանալի չէ, վոր Բազարովին առանձնապես դուր չի գալիս այն «սուր քննադատությունը», վոր առաջացրեց չաբին չհակառակելու ուսմունքը «ռազիկալ ինտելիգենցիայի կողմից»: Բազարովի համար «պարզ է, վոր պատմիկության և կլիետիկի մասին այստեղ խոսելու հարկ չկա»: Պարզաբանելով իր միտքը, Բազարովը հիշում է «Իվան Դուբակի» հայտնի հեքիաթը և առաջարկում է ընթերցողին՝ «պատկերացնել, թե զինվորներին հիմարների դեմ է ուղարկում վոչ թե տարականների թաղավորը, այլ իրենց սեփական խելքացած Իվանը, թե հիմարներից ընտրված և, հետևաբար՝ իրենց հոգեկան կառուցվածքով նրանց հարադատ զինվորների ոգնությունը՝ Իվանը կամենում է հարկադրել իր հպատակներին ինչ վոր ա նարդարացի պահանջներ կատարելու: Միանգամայն հասկանալի չէ, վոր զրեթե անգեն և ուղմական գործին անժանոթ հիմարները չեն ել կարող յերազել Իվանի գործե-

րին հաղթելու մասին: Անգամ իսկ «բռնությամբ ընդդիմադրելու» ամենայեռանդուն փորձ անելիս ել—հիմարները կարող են հաղթել ի վանին վոչ թե ֆիզիկական, այլ սոսկ բարոյական ներգործությամբ, այսինքն՝ ի վանի զորքերի բարոյալքման միջոցով միայն»: «Հիմարների ընդդիմադրութունը բռնությամբ, հանգում է ի վերջո նույն արդշունքներին (միայն թե՛ ավելի վատ և ավելի մեծ զոհերով), ինչ վոր և առանց բռնության արած դիմադրութունը...»: «Չարին բռնությամբ չհակառակելը, կամ ընդհանուրը, միջոցի և նպատակի ներդաշնակութունը (!) բնավ մի գաղափար չէ, վոր հատուկ է միմիայն արտահասարակական, բարոյական քարոզիչներին: Այդ գաղափարը յուրաքանչյուր ամբողջական աշխարհահայեցողության անհրաժեշտ բաղկացուցիչ մասն է կազմում»:

Այսպես է դատում, պոտրեսովյան բանակի այս նորակոչ բանակալինը: Քննել նրա դատողութուններն այստեղ մենք չենք կարող և, թերևս, առաջին նվազ բավական է այդ դատողութուններից միայն վերարտադրել գլխավորը՝ և ավելացնել չորս բառ.—այս իսկական վեխականութուն է:

Ականջները ճակատից վեր չեն բաձրանում նյութի մասին չերգած ձոներգի վերջին աղորդներից.—«կարիք չկա բնավ ներկայացնելու մեր թուլութունը, վորպես մի ուժ և վորպես մի գերազանցութուն՝ Տալստոյի «կվիտիզմի» և «սահմանափակ բանականության» հանդեպ (իսկ դատողութունների հետևողականության): Այս չպետք է ասել վոչ միայն այն պատճառով, վոր այս հակառակ է ճշմարտության, այլև այն պատճառով, վոր այդ խանգարում է մեզ սովորելու մեր ժամանակի մեծագույն մարդուց»:

Այդպիսի: Այդպես: Միայն թե՛ հարկ չկա, պարոններ, զայրանալու և ծիծաղելի սևապարծությամբ ու լուսանքներով պատասխանելու (ինչպես այդ անում է պ. Պոտրե-

սովը «Նաշա Չարյա»-յի № 8-9-ում), չերք ձեզ որհնում, հավանութուն են տալիս և համբուրում են Իզգոնները¹⁶⁾: Այդ համբույրների հետքերից սակայն, պոտրեսովյան բանակի թե հին և թե նորակոչ բանակալինները յերբեք չեն կարող մաքրվել:

Այդ բանակի գլխավոր շտաբը «դիպլոմատիական» մի վերապահում է կցել Բագարովի հոգվածին: Սակայն՝ դրանից այնքան ել լավը չէ առանց վորևէ վերապահումների տալագրված պ. Նեկեդոմսկու¹⁷⁾ առաջնորդող հոգվածը: «Առնելով իր մեջ,—գրում է ժամանակակից ինտելիգենցիայի այս ձուռն հոգտորը,—և մարմնացնելով ավարտված ձևով Ռուսաստանի ստրկության անկման մեծ դարաշրջանի հիմնական ձգտումներն ու գաղափարները, և Տալստոյի համամարդկային իդեոլոգիական սկզբունքի—խղճի սկզբունքի գտագույն և ամենալիակատար մարմնացումը հանդիսացավ»:

Բռն, բռն, բռն... Առնելով իր մեջ և ավարտված ձևով մարմնացնելով լիբերալ-բուրժուական հրապարակախոսության հատուկ ղեկավարացի հիմնական ձևերը,—Մ. Նեկեդոմսկին համամարդկային իդեոլոգիական սկզբունքի—դատարկախոսության սկզբունքի գտագույն և ամենալիակատար մարմնացումը հանդիսացավ:

Յեվս մեկ, մի վերջին ասացվածք.—«Տալստոյի բոլոր այս չեղձական յերկրպագուները, բոլոր այս տարբեր անուններ ունեցող Անատոլ Ֆրանսները¹⁸⁾ և պատգամավորական պալատները, վոր մոտ ժամանակներս ձայների ճնշող մեծամասնությամբ քվեարկեցին մահապատիժը վերացնելու դեմ, իսկ այժմ հոտնկայս են հարգում ամբողջական այդ մեծ մարդու հիշատակը, միջակության, կիսատականության վերապահականութունների ամբողջ այս թագավորութունը,—վորպիսի փառահեղ, վորպիսի հզոր զուտ ու անխառն մետաղից ձուլված կերտվածքի նման է կանգնում մեր առջև այդ Տալստոյը՝ միասնական սկզբունքի այդ կենդանի մարմնացումը»:

շարժման արագութեան և այս կամ այն սլաքները դարձ-
նելու մասին մենք դեռ հետո ել ժամանակ կունենանք
վիճելու: Այսորով դժվար ժամանակների որվա խնդիրն
է— ստեղծել այնպիսի մի բան, վոր ի վիճակի կլինի յետ
մղելու «վերապահասեր մարդկանց» և այն «թիված ին-
տելիգենտներին, վոր ուղղակի կամ անուղղակի կերպով
պաշտպանում են թագավորոյ համատարած «լեպը»: Որվա
խնդիրն է— թեկուզ և ամենադժվարին պայմաններում—
վորձել մարքսիստական աշխարհայեցողութեան և նրան
համապատասխան վերնաշինքերի հանքը, արդյունահանել
շրա լեքկաթը, ձուլել պողպատը:

«Мысль», № 1, 1910 թ. դեկտեմբեր, Վ. Ի. ստորա-
գրութեամբ. «Գրվածք. Ժող.» հատ. XI, մասն 2-րդ, էջ՝
143-147:

ՏԱԼՍՏՈՅԸ ՅԵՎ ՆՐԱ ԴԱՐԱՇՐՋԱՆԸ

Այն դարաշրջանը, վորին պատկանում է Լե Տալստոյը
և վորը զարմանալի ցայտուն կերպով արտահայտվել է ինչ-
պես նրա գեղարվեստական հանճարեղ լեքկերում, այնպես
եւ նրա ուսմունքի մեջ, դա — 1861 թվից մինչև 1905
թվականը տեղ դարաշրջանն է: Ճիշտ է, Տալստոյի գրա-
կան գործունեյութունն սկսվել է ավելի վաղ և վերջա-
ցել է ավելի ուշ, բան սկսվել և վերջացել է այդ դարա-
շրջանը, սակայն՝ վորպես գեղարվեստագետ և վորպես մը-
տածող՝ Տալստոյը ձևավորվել է հենց այդ ժամանակա-
շրջանում, վորի անցողական բնույթը ծնունդ է տվել թե
Տալստոյի լեքկերին և թե՝ «տալստոյականութեան» բո-
լոր առանձնահատուկ գծերին:

Կ. Լեինի բերանով «Անհա կարենինայում» Լե Տալս-
տոյը չափազանց ցայտուն կերպով է արտահայտվել թե
ինչն եր կազմում ուսական պաշտոնական շրջադար-
ձը այդ կիսադարի ընթացքում:

«...Բերքի, բանվորներ վարձելու և այլ նման զրույց-
ները, վոր՝ Լեինը գիտեր՝ ընդունված է ինչ վոր ստոր
կարգի բաներ համարել, այժմ Լեինի համար միակ կարե-
վոր զրույցներն էին»:

«Այս, թերևս, կարևոր չեք ճորտատիրական իրա-
վունքի ժամանակ, կամ՝ անկարևոր է Անգլիայում: Յեր-
կու դեպքում ել պայմաններն ինքնին վորոշված են: Բայց
մեզ մոտ այժմ, յերբ ամեն ինչ տակն ու վրա չէ լեղել
և դեռ նոր-նոր է միայն նստում, այն խնդիրը, թե ինչ-
պես կդասավորվեն այդ պայմանները — միակ կարևոր
խնդիրն է Ռուսաստանում, — մտածում եր Լեինը (Յերկեր.
հատոր X, էջ՝ 137):

«Մեզանում այժմ այս ամենը տալիս ու վրա չե չեղել և դեռ նոր-նոր ե միայն նստում», դժվար ե պատկերացնել 1861—1905 թվականների ժամանակաշրջանի ավելի սուր և հատու բնորոշում: Այն, ինչ վոր «տալիս ու վրա» չե չեղել՝ շատ լավ հայտնի չե, կամ թե՛ առնվազն՝ բաց ամենայնի հայանի չե չուրաքանչյուր ուսումնարանում: Այդ—ճորտատիրական իրավունքն ե և նրան համապատասխանող ամբողջ «հին կարգը»: Իսկ այն, ինչ վոր դեռ նոր «նստում» ու կարգավորվում ե, այդ բոլորովին անծանոթ, խորթ-անհասկանալի չե բնակչության ամենալայն մասնային: Տալստոյի համար այդ՝ «դեռ նոր-նոր միայն նստող կարգավորվող» բուրժուական հասարակարգը պատկերանում ե շատ մշուշավոր կերպով, վորպես մի խրտվիլակ—Անգլիան: Այո, հենց վորպես խրտվիլակ, վորովհետեւ այդ «Անգլիայի» հասարակարգի հիմնական գծերը իր համար պարզելու ամեն մի փորձը, այդ կարգի կապը կապիտալի իշխանություն, փողի գերի, փոխանակության ծագման և զարգացման հետ, Տալստոյը ժխտում ե, այսպես ասած, սկզբունքորեն: Նարոդնիկների նման, նա չե կամենում տեսնել, նա աչք ե փակում, յերես ե դարձնում այն մտքից, վոր Ռուսաստանում «հաստատվում» ե մի կարգ վորը վոչ այլ ինչ եքան բուրժուականը:

Արդարացի չե, վոր չեթե վոչ «միտկ կարեոր», ապա՝ Ռուսաստանում հասարակական-քաղաքական գործունեություն մերձավոր խնդիրների տեսակետից 1871—1905 թվականների դարաշրջանում (և կարելի չե ասել՝ մինչև մեր ժամանակն ել) — կարևորագույն խնդիր ե հանդիսանում այն հարցը, թե այդ՝ բուրժուական կարգը, վոր այնպիսի բազմատեսակ ձևեր ե ընդունում Անգլիայում, Գերմանիայում, Ամերիկայում, Ֆրանսիայում և այլն, մեղ մոտ ինչպես ե «կարգավորվելու»: Սակայն, խնդրի այսպիսի վորոշ, կոնկրետ-պատմական ձևով առաջադրումը Տալստոյի համար միանգամայն խորթ բան ե: Նա դատում

ե վերացականորեն, ընդունում ե միայն բարոյականություն «հավերժական» սկզբունքների, կրոնի հավիտենական ճշմարտությունների տեսակետը, չգիտակցելով, վոր այդ տեսակետը վոչ այլ ինչ ե, բաց չեթե հենց այդ հին («տալիս ու վրա չեղած») կարգի, ճորտատիրական կարգի և արևելյան ժողովուրդների կենսակարգի սոսկ իդեոլոգիական արտացոլումը:

«Լյուցերնում» (գրված ե 1857 թվին) Լե Տալստոյը հայտարարում ե, վոր «քաղաքակրթությունը» բարիք համարելը—«յերևակալական գիտություն ե», վորը «վոչնչացնում ե մարդու բնություն մեջ չեղած բարու բնագրական, յերանելագույն և սկզբնական պահանջները»: «Մեկ և միմիայն մեկ անմեղանչելի ղեկավար ունենք մենք,— բացականչում ե Տալստոյը, — մեզ բոլորիս սոգորող Տիեզերական վոգին» (Յերկեր, հատոր II, եջ 125):

«Մեր որերի ստրկությունը» աշխատության մեջ (գրված ե 1902 թվին), առավել յեռանդով շարունակելով իր այդ գիմունները տիեզերական վագուն, Տալստոյը «կարծեցյալ գիտություն» ե անվանում քաղաքատնտեսությունը, ²⁵) վորովհետեւ այդ գիտությունը, վորպես «որինակ» ե վերցնում փոքրիկ և բացառիկ զրույթյան մեջ գտնվող «Անգլիան», փոխանակ՝ վորպես որինակ վերցնելու պատմական ամբողջ ժամանակաշրջանի համայն աշխարհի մարդկանց զրույթյունը: «Թե ինչպես ե պատկերանում նրան այդ «համայն աշխարհը», այդ մասին խոսում ե նրա՝ «Պրոգրեսն ու կրթության բնորոշումը» հոդվածը (1862 թ.). «Պատմաբանների» այն հայացքը, թե՛ պրոգրեսն ընդհանուր որենք ե մարդկության համար, Տալստոյը հերքում ե հիշատակելով «ամբողջ այսպես կոչված Արևելքը» (IV, եջ 162): «Մարդկության առաջընթացի ընդհանուր որենք գոյություն չունի,— հայտարարում ե Տալստոյը, — ինչպես այդ ցույց են տալիս արևելյան անշարժ ժողովուրդները»:

Ահա, հենց արևելյան կարգի, ասիական կարգի իդեո-

լողիւն ե հանդիսանում տալստոյականութունը՝ իր ռեալ, պատմական բովանդակութեամբ: Այստեղից ել բղխում ե նրա և՛ ասկետականութիւնը, և՛ չարին բռնութեամբ չհակառակելը, և՛ հոռետեսութեան խորին շեշտերը, և՛ այն համոզմունքը, թե՛ ամեն ինչ-վոչինչ ե, ամբողջ նշույթաւ կանը - վոչինչ ե («Կյանքի իմաստի մասին, Եջ՝ 52), և հավատը դեպի «Վոգին» - «ամեն բանի սկիզբը» վորի հանդեպ մարդը - սոսկ մի «աշխատավոր» ե՝ «իր հոգու փրկութեան գործին կցված» և այլն: Տալստոյը հավատարիմ ե այդ իդեոլոգիային նաև իր «Կրեյցերյան Սոնատում», երբ ասում ե, թե՛ «Կնոջ ազատագրութիւնը համալսարաններում և պալատներում չե, այլ՝ ննջարանում», նմանապես նաև իր 1862 թվի այն հոդվածում, վորտեղ հայտարարում ե, թե՛ համալսարանները միմիայն «պատրաստում են ջղային հիվանդ լիբերալներ», վորոնք «քնով պետք չեն ժողովրդին», «աննպատակորեն կտրված են նախկին միջավայրից», «Իրանց համար կյանքում տեղ չեն կարողանում գտնել» և այլն (II, Եջ՝ 136 - 137):

Հոռետեսութիւնը, չարին չհակառակելս, «հոգուն» դիմելը, - այս ամենը այնպիսի դարաշրջանում չերևան յե կող իդեոլոգիա չե, չերբ ամբողջ հին կարգը «տակնու վրա չե յեղել» և չերբ հին կարգի ժամանակ դաստիարակված մասսան, վորը մայրական կաթի հետ ե ծծել այդ սկզբունքները, սովորույթները տրագիկոսները, հավատալիքները, - չի տեսնում և չի կարող տեսնել, թե ինչպիսին ե այդ նոր «կազմավորվող» կարգը և ապա՝ ինչպես են «կազմավորում» և հասարակական ինչպիսի ուժեր են «կազմավորում» նրան, հասարակական ինչ ուժեր են, վոր ընդունակ են փրկութիւն բերելու նրան «բեկման» դարաշրջաններին հատուկ առանձնապես սուր և անթվարկելի չարիքներից:

1862-1904 թվականների դարաշրջանը հենց այդպիսի բեկման դարաշրջան եր Ռուսաստանում, չերբ հինն ան-

դառնալիորեն, բոլորի աչքերի առջև կործանվում եր, իսկ նորը դեռ նոր եր միայն կազմավորվում, ընդվորում՝ այդ կազմավորումը կատարող հասարակական ստեղծարար ուժերը առաջին անգամ ցույց տվին գործով, համազգային լայնածավալ մասշտաբով, մասսայաձև, բացահայտ գործողութեան մեջ ամենաբազմազան ասպարեզներում միայն 1905 թվականին: Իսկ 1905 թվականի անցքերին Ռուսաստանում հաջորդեցին նմանորինակ անցքեր հենց նույն այն «Արեւելքի» ²⁶⁾ ամբողջ մի շարք պետութիւններում, վորոնց «անշարժութիւնը» հիշատակում եր Տալստոյը 1862 թվականին: 1905 թվականը - «արեւլան» անշարժութեան վախճանի սկիզբն եր: Յեվ հենց այդ ե պատճառը, վոր այդ թվականը պատմական վախճան բերեց տալստոյականութեանը վախճան այն ամբողջ դարաշրջանին, վոր կարող եր և պետք ե ծնունդ տար Տալստոյի ուսմունքին - վոչ վորպես անհատական վորեւ մի չերնույթ, կամ վոչ վորպես քմահաճույք կամ որիդինալութիւն անելու մի փորձ, այլ վորպես իդեոլոգիա կյանքի այնպիսի պայմանների, վորոնց մեջ ելին գտնվում իրապես վորոշ ժամանակաշրջանի ընթացքում միլիոնավոր և միլիոնավոր մարդիկ:

Տալստոյի ուսմունքն անպայման ուսուցիական ե և իր բովանդակութեամբ ռեակցիոն ե բառիս ամենաստույգ և ամենախոր նշանակութեամբ: Սակայն, այստեղից բնավ չի բղխում վոչ այն, թե այդ ուսմունքը սոցիալիստական չի չեղել և վոչ ել այն, թե նրա մեջ չեն յեղել բնադատական այնպիսի տարրեր, վորոնք ընդունակ են արժեքավոր նյութ մատակարարելու՝ առաջավոր դասակարգերի լուսավորման համար:

Կա սոցիալիզմ և սոցիալիզմ: Արտադրութեան կապիտալիստական չեղանակ ունեցող բոլոր չերկրներում ել գոյութիւն ունի մի սոցիալիզմ, վորն արտահայտում ե բուրժուազիայի փոխանակելու յեկող դասակարգի իդեոլոգիան, և կա նաև սոցիալիզմ, վոր համապատասխանում ե

այն դասակարգերի իդեոլոգիային, վորոնց փոխարինելու
յե գալիս բուրժուազիան: Ֆեոդալական սոցիալիզմը, ո-
րինակ, հենց վերջին տեսակի սոցիալիզմ է, և այդ ուրի-
նակ սոցիալիզմի բնույթը վաղուց է վոր, ավելի քան 60
տարի առաջ է, ինչ գնահատված է Մարքսի կողմից՝ սո-
ցիալիզմի այլ տեսակներին զուգընթաց:

Այնուհետև: Քննադատական տարրերը հաստուկ են և
Տալստոյի ուսուցիական ուսմունքին ճիշտ այնպես, ինչ-
պես վոր հաստուկ են ուսուցիական շատ ուրիշ սխառեմ-
ներին: Սակայն չպետք է մոռանալ Մարքսի այն խորի-
մաստ նկատողութիւնը, թե՛ քննադատական տարրերի
նշանակութիւնը ուսուցիական սոցիալիզմի ²⁷⁾ մեջ «հա-
կառակ հարաբերական է պատմական զարգացմանը»: Վոր-
քան ավելի յե զարգանում, վորքան ավելի վորոշակի բը-
նույթ է ստանում հասարակական այն ուժերի գործու-
նելութիւնը, վորոնք «կազմավորում» են նոր Ռուսաստա-
նը և փրկութիւն են բերում ժամանակակից սոցիալիստա-
կան աղետներից, այնքան ավելի արագ քննադատական—
ուսուցիական սոցիալիզմը զրկվում է «վորևէ գործնա-
կան իմաստից և թեորիական վորևէ արդարացումից»:

Քառորդ դար սրանից առաջ Տալստոյի ուսմունքի
քննադատական տարրերը գործնականում կարող էին յեր-
բեմն ոգտակար լինել բնակչութեան վորոշ խավերին՝ հա-
կառակ տալստոյականութեան ռեակցիոն և ուսուցիական
գծերի: Վերջին, ասենք տասնամյակի ընթացքում, այդ
այդպես լինել չեր կարող, վորովհետև պատմական զար-
գացումը 80 տական թվականներից սկսած մինչև դարա-
վերջը բավականաչափ առաջ է քայլել: Իսկ մեր որերում,
այն ամենից հետո, ինչ վերոհիշյալ մի շարք դեպքերը
վերջ են տվել «արևելյան» անշարժութեան, մեր որերում,
յերբ այնպիսի հսկայական տարածում են ստացել «վերա-
կանների» գիտակցորեն—ռեակցիոն՝ նեղ—դասակարգային,
շահախնդիր—դասակարգային տեսակետից ռեակցիոն գա-

ղափարները լիբերալ բուրժուազիայի շրջաններում, — յերբ
այդ դադափարները վարակել են նույնիսկ գրեթե մարք-
սիստներին, ծնունդ տալով «լեկվիդատորական» հոսան-
քին ²⁸⁾, — մեր որերում, Տալստոյի ուսմունքի իդեալա-
նացման ամեն մի փորձը, կամ՝ նրա «չարին չհակառա-
կելու» մեղմացման և արդարացման յուրաքանչյուր ճիգը,
նրա գիմունքները «հոգուն», նրա կոչերը դեպի «բարոյա-
կան ինքնակատարելագործումը», նրա՝ «խղճի» և ընդհա-
նուր «սերո» նրա դոկտրինաները, ասկետիզմի և կվիետիզ-
մի ²⁹⁾ նրա քարոզը և այլն, — ամենաանմիջական և ամե-
նախորին վնասն է հասցնում:

„Звезда“ № 6, 1911 թ. հունվար 22-ին:

Ստորագրված է՝ Վ. Իլյին: «Գրվածքների ժողովածու»,
հատոր XI մասն 2-րդ եջ, 171—175:

ԿԱՆՈՒԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «Речь».—Որաթերթ, կաղետական կուսակցության որդան, հրատարակվում էր Պետերբուրգում 1906 թ. մինչև 1917 թվականը՝ Պ. Ն. Միլյուկովի խմբագրությամբ։ 1917 թվին դառնում է կորնիլովականության և հակահեղափոխության որդանը, լեցված լինելով կապիտալիստների կատաղի ատելությամբ դեպի հասունացող պրոլետարական հեղափոխությունը, սոցիալիստական հեղափոխական պրոլետարիատը և դեպի նրա բայլշևիկական կուսակցությունը։

2. (Աւստրալիականացիներ).—Պետական դումայի ֆրակցիաներից մեկն էին հանդեսանում, վորպիսին կազմվել էր 1906 թվին՝ նարոդնիկներին և եսերներին համակրող հեղափոխականորեն արամադրված Պետական Դումայի անդամներից։ Այդ խմբակցության մեջ միասնականացնող գլխավոր մոտեցումն էր հանդիսանում ազդարարչին ռեֆորմի հավասարեցուցիչ հողագտագործման վոգով կատարելու ձգտումը։ Տրուդովիկների ֆրակցիայի մեջ էին մտնում գյուղացիական անկուսակցական պատգամավորներից զատ նաև եսերները (Կերենսկին և ուրիշները)։ Տրուդովիկների ֆրակցիան գոյություն ունեւր բոլոր չորս դումաներում։

3. Սոցիալից-կախող.—Նիկոլայ Ու-ի մինիստրների խորհրդի նախագահ՝ 1905 թվի առաջին հեղափոխությունից հետո վրա չեկած ռեակցիայի շրջանում։ Լինելով ներքին գործերի մինիստր Գորեմիլինի կաբինետում՝ նա նշանակվեց մինիստր նախագահ Ու դումայի ցրման ժամանակ։ Սոցիալիստի քաղաքականությունն ամենից լավ է բնորոշվում հենց իր իսկ ֆորմուլով—«Նախ խաղաղացում, իսկ հետո ռեֆորմներ»։ Այդ խաղաղացման նա ձգտում էր դաժանելի ճնշումների միջոցով—խեղդելով մամուլը, փաստորեն վերացնելով այն բոլոր ազատությունները, վոր «հռչակված էին 1905 թվի հոկտեմբերի 17-ի մանիֆեստով», փակելով բանվորների արհեստակցական միությունները, ցրելով Ու Պետական Դուման և փոխելով ընտրական որինքը (1907 թվի հունիսի 3-ին)՝ աշխատավորության իրավունքները սահմա-

նափակելու ուղղությամբ, ճնշելով ընտրությունները, ստեղծելով աղբալին ընտրական կուրիաներ, անջատելով Սոցիալիստական նահանգներից, արեմտյան միքանի նահանգներում իսկական ուղևական զեմստվոներ սահմանելով, կառավարական աջակցություն ցույց տալով «ռուս ժողովրդի միություն» և վերջապես լեռանդուն կերպով զարկ տալով ռազմա-դաշտային դատարանների գործունեության, վորոնք կախողան հանեցին միքանի հաղար մարդու։ Նրա ռեֆորմներն այն էլին, վոր նա թույլ տվեց համայնական-գյուղացիներին սեփականություն դարձնել նրանց հատկացված հողաբաժինները, մի հանգամանք, վոր լեկավ նպաստելու գյուղական կուլակների հարստացման, այլև զատված տնտեսությունների առանձնացման և խուտորային (ազաւակային) տնտեսությունները հովանավորելուն։ «Դեպի ուժեղները բռնած այդ կուրսը» կիրառվում էր հող պահանջող միջակ գյուղացիության շուտափույթ քայքայման նպատակով և ֆերմերական ուժեղ տնտեսություններ ստեղծելու դիտավորությամբ՝ գյուղում բուրժուական միապետության հենարան ունենալու համար։ Սոցիալիստի քաղաքականությունն առավելապես յեռանդաղին կերպով ոժտոնդակվում էր ուղևական բուրժուազիայի աջ թևի կողմից, վոր կապված էր պետության դանձարանի հետ իր մատակարարություններով։ 1911 թվին պրովակատոր Բոգրովը Կիևի քաղաքային թատրոնում սպանեց Սոցիալիստին։

4. Նարոդնայա Վոլյա (Ժողովրդական ազատություն).—Հեղափոխական նարոդնիկության կուսակցությունը։ 1879 թվականին անջատվեց «Զեմլյա և Վոլյա» կուսակցությունից՝ իր գլխավոր և անմիջական խնդիրը համարելով տերրորի մեթոդներով ցարական իշխանության դեմ մաքառելը։ 1881 թվի մարտի 1-ին «Նարոդնայա Վոլյայի» Գործադիր Կոմիտեյի վորոշմամբ՝ սպանվեց Ալեքսանդր Ու-ը։ Նրա մահից հետո «Նարոդնայա Վոլյայի» Գործադիր Կոմիտեն մի նամակով դիմեց Ալեքսանդր Ու-ին, պահանջելով նրանից քաղաքական ազատություններ, ընդհանուր ներում և հիմնադիր ժողովի գումարում։ Սակայն ցարական կառավարությունը, կանգնելով հասարակական ամեն շարժումը դաժանորեն ճնշելու ճանապարհի վրա, 80-ական թվականների չերկրորդ կեսին՝ պրովակատորներ Ուկլադսկու, Դեգաևի և ուրիշների ուղևությամբ՝ ջախջախեց «Նարոդնայա Վոլյա» կուսակցությունը, դուրս կորզելով նրա շարքերից առավելապես տեղուն և ակտիվ հեղափոխականներին։ Չնայած «Նարոդնայա Վոլյայի»

թեորիական հայացքների արժատական սխալականութեան և բանվոր դասակարգի համաշխարհային-պատմական դերը չըմբռնելուն՝ վորպես հեղափոխական շարժման միակ հնարավոր ղեկավարի և սոցիալիստական հասարակութուն կառուցողի, «Նարոգնայա Վոլյան» խոշոր դեր կատարեց ցարական ինքնակալութեան դեմ մղվող պայքարի պատմութեան մեջ, զարթեցնելով բանվոր դասակարգը և ուղիներ հարթելով այդ դասակարգի առաջավոր շերտերի համար:

5. 1861 թվի փետրվարի 19-ին. — վերացվեց ճորտատիրական իրավունքը և կիրառվեց ցարական հողային ռեֆորմը: Գնահատութեան լենթարկելով 1861 թվականի այդ ռեֆորմը, լենինը գրում էր. — «Արևմտյան Յեվրոպայի պետութիւններում ճորտատիրական իրավունքի վերջին մնացորդները վերացվեցին Ֆրանսիայում՝ 1789 թվի հեղափոխութեամբ, իսկ այլ լենինների մեծ մասում 1848 թվի հեղափոխութեամբ: Ռուսաստանում 1861 թվին ժողովուրդը, վոր հարյուրավոր տարիներ կալվածատերերի մոտ ստրուկ էր յեղել, անդոր էր ընդարձակ, բացահայտ և գիտակից պայքարի լենինլու հանուն ազատութեան: Այդ ժամանակաշրջանի գյուղացիական ապստամբութիւնները սոսկ վորպես մեկուսացած, իրարից անջատ և տարբային «բուներ» մնացին և այդպիսիները հաջողվում էր հեշտութեամբ ճնշել: Ծորտատիրական իրավունքի վերացումը կատարվեց վոչ թե ապստամբված ժողովրդի, այլ կառավարութեան կողմից, վորը Ղրիմի պատերազմում պարտութիւն կրելուց հետո, տեսավ, վոր այլ ևս բնավ հնարավոր չէ պահպանել ճորտատիրական կարգերը: Գյուղացիներին Ռուսաստանում «ազատագրում» էին հենց իրանք՝ կալվածատերերը, ինքնակալ թագավորի կալվածատիրական կառավարութիւնը և նրա չինովնիկները: Յեւ այդ «ազատարարները» գործն աշնպես առաջ տարան, վոր գյուղացիներն «ազատ արձակեցին» ծալրահեղ չքավորութեան չափ ոլլոկված, կալվածատերերի ստրկութիւնից դուրս լեկան, վոր նորից ստրուկ գնան ելի նույն կալվածատերերին և նրանց արքայականներին: Ազնվազարմ պարոնայք կալվածատերերն աշնպես էլին «ազատագրում» ռուս գյուղացիներին վոր գյուղացիական հողերի ավելի քան մեկ հինգերորդական մասը կտրվեց հողուտ կալվածատերերի: Իրանց արյունքրտինքով վողովված գյուղացիական հողերի համար գյուղացիները պարտավոր էին փրկանք վճարել, այսինքն՝ տուրք տալ յերեկվա ստրկատերերին: Այդ տուրքից հարյուրավոր միլի-

ոններ վճարեցին գյուղացիները ճորտատերերին, ավելի և ավելի քալքալվելով: Կալվածատերերը վոչ միայն գյուղացիական հողերից կողոպտեցին իրանց համար, վոչ միայն վատթարագոյն և յերբեմն նույնիսկ միանգամայն անպետք հողերը հատկացրին գյուղացիներին, այլ և աշնպես կատարեցին հողի գնահատումը, վոր գյուղացիներին մերթ արոտավայր չէր մնում, մերթ մարգագետին, մերթ անտառ և մերթ՝ անասուններ ջրելու տեղ: Բուն Ռուսաստանի նահանգների մեծագոյն մասում գյուղացիները, ճորտատիրական իրավունքը վերացնելուց հետո էլ, մնացին նույն անելանելի ստրկութեան մեջ կալվածատերերի մոտ: Ազատվելուց հետո էլ գյուղացիները մնացին ելի նույն «ստորին» դասը, հարկային կթու կովը, նույն սև վոսկըրը, վորոնց հալածում ու խոշտանգում էր կալվածատերերի կողմից նրանց վրա կարգած իշխանութիւնը, հարկեր ու տուրքեր էր քամում նրանցից, ծեծում ու ջարդում էր նրանց մտրակներով և անում ամեն տեսակ վայրագութիւններ: Աշխարհիս և վոչ մի յերկրում՝ «ազատագրվիլուց» հետո՝ գյուղացիութիւնն աշգլիսի քալքացում, այդպիսի ծալր չքավորութիւն, աշգլիսի ստորացում և անարգանքներ չէր ապրել, ինչպես Ռուսաստանում: Սակայն՝ ճորտատիրական իրավունքի վերացումը ցնցեց ամբողջ ժողովուրդը, զարթեցրեց նրան իր դարավոր քնից, սովորեցրեց նրան, վոր ինքն իր համար յեղք վորոնի և պայքար մղի իսկական և լիակատար ազատութեան՝ ձեռք բերելու համար: Ծորտատիրական իրավունքի վերացումից հետո Ռուսաստանում սկսեցին ավելի և ավելի արագ թափով դարգանալ քաղաքները, ֆաբրիկաներն ու գործարանները և սկսեցին կառուցվել յերկաթուղիներ: Ծորտատիրական Ռուսաստանին փոխարինելու յեր գալիս կապիտալիստական Ռուսաստանը: Նստակենցաղ, իր գյուղից կառած և տերտերներին հավատացող ու «իշխանութիւնից» վախեցող ճորտ գյուղացու փոխարեն՝ աճում էր գյուղացիների մի նոր սերունդ, վորը քաղաքներ էր գնում սեզոնային աշխատանքի և թափառական կյանքի ու վարձու աշխատանքի դուռն փորձից վորոչ բան էլ էր սովորել: Մեծ քաղաքների գործարաններում և ֆաբրիկաներում բանվորների թիվը քանի գնում՝ աճում էր: Յեւ ապա աստիճանաբար սկսեցին գոյանալ բանվորական միավորութիւններ՝ կապիտալիստների և կառավարութեան դեմ միասնորեն մաքառելու համար: Մղելով այդ պայքարը, ռուսական բանվոր դասակարգը ոգնում էր միլիոնավոր գյուղացիներին վոտքի

յեկնելու, ուղղվելու և մի կողմ նեղելու ճորտ-ստրուկների իր բոլոր սովորութիւնները»։ (Վ. Ի. Լենին «Գրվածք. Ժողովածու», հատոր XI, մասն 2-րդ, էջ՝ 219—221)։

6. Սկզբնական կուսակաման գաղափարներ. — ասելով, նկատելու ենք կապիտալիզմի զարգացման պատմութեան սկզբնական շրջաններից մեկը, յերբ առևտրական կապիտալը միջոցներ եր կուտակում, վորոնք անհրաժեշտ էին կապիտալիստական արտադրութեան կազմակերպման համար։ Դրամական միջոցների կուտակումը բանվորական «ազատ» ուժի կուտակման գուզըն թաց եր կատարվում, վորպիսին անհրաժեշտ եր արտադրութեան կապիտալիստական չեղանակին։ Այդ կուտակումը կատարվում եր մանր արտադրողների (գյուղացիների, մանր արհեստավորների և տնայնագործների) սեփականադրելութեան և դաժանագուշն հարստահարութեան, ինչպես նաև նոր հայտարերված յերկրների կողոպուտի միջոցով։

7. Ենկվիզիցիա. — այդ միջնադարյան շրջանի կաթոլիկ յեկեղեցու դատարանն եր, վոր հիմնված եր «հերետիկոսներին» և ընդհանրապես պապի հողեր իշխանութեան համար վտանգավոր և անպետք մարդկանց վոչնչացնելու նպատակով։ Ինկվիզիցիան աչքի յեր ընկնում իր անողոր դաժանութեամբ և արյունարբու հնարագիտութեամբ՝ խոշտանգումների և մահապատիժների ասպարիզում։ Ինկվիզիտորները ինկվիզիցիայի ներկայացուցիչներն ու կազմակերպողներն էին։

8. Վեխականներ. — մի հոսանք ու խումբ էին կազմում 1908—10 թվականների ցարական ռեակցիայի տարիներին։ Դրանք-բուրժուական մի խումբ ինտելիգենտներ էին, վորոնք հրաժարվել էին հեղափոխութեանից, ընկել վհատութեան, պետիմիզմի և հեղափոխականութեանը չհավատալու գիրկը, զոջում էին իրանց անցյալ «հեղափոխականութեան» համար և միթարութեան էին փնտրում ռեակցիոն տերտերականութեան և կրոնի մեջ։ Վեխական անունը նրանք ստացել էին «վեխի» (նշանաձող) անունով ժողովածուից, վոր կազմված եր նախկին «մարքսիստներ» Բուլգակովի, Բերդյակի և Ստրուվեյի և ուրիշների հողվածներին։

9. Ահսոնի Վալիսկի. — Ա. Գ. Խրապովիցի (ծնվել և 1864 թվին), Միտրոպոլիտ, «մարտական կուսակրոնութեան» իդեոլոգը, ռուսական յեկեղեցու ամենաաջակողմյան հոսանքի ներ-

կայացուցիչը և Նիկոլայ Ռոմանովի ռեակցիոն քաղաքականութեանականավոր ներշնչողներից մեկը։ Յեկեղեցական սեհար-յուրակային մի գրող, վոր բանակով և միաժամանակ պայքար եր մղում Լ. Ն. Տալստոյի դեմ։ Հեղափոխութեանից հետո զխա-վորում եր միապետական շարժումը հոգևորականութեան մեջ, ակտիվ կերպով աջակցելով Դենեկինին, իսկ վերջինս ջախջախումից հետո փախավ արտասահման, վորտեղ և միապետականների համագումարի կազմակերպողներից մեկը հանդիսացավ։

10. «Նովոյե Վեմլյա». — Սուվորինի թերթը, վոր հրատարակվում եր Պետերբուրգում 1876 թվից մինչև 1917 թվի։ Սահարյուրակային աղնվականութեան և ցարական բյուրոկրատիայի որդան։ Պաղրոմային որդան, վոր ստորաքարշանում եր ցարական կառավարութեան և ճորտատերերի առջև, վորի համար ել ստացել եր՝ «ինչ կրարհաճեք» կոչումը։

11. Ա. Ն. Պոսեմով. — (Ստարովեր), ծնվել և 1869 թվին Մոսկվայում, ավարտել և Պետերբուրգի համալսարանը։ «Բանվոր դասակարգի ազատագրութեան պայքարի Պետերբուրգի միութեան» մասնակցողներից մեկն եր։ 1898 թվին աքսորվեց Վլատկայի նահանգը։ Աքսորի ժամկետը լրացնելուց հետո անցավ արտասահման, վորտեղ մտավ «Իսկրայի» խմբագրութեան կազմի մեջ։ 1903 թվին մասնակցեց ՌՄԴԿ Վ համագումարին, վորտեղ ընդունվեց նրա բանաձևը գեպի լիբերալներն ունենալիք վերաբերմունքի մասին։ Պառակտումից հետո փոքրամասնութեան պարագլուխներից մեկը։ Առաջին հեղափոխութեան շրջանում վերադարձավ Ռուսաստան։ Ռեակցիայի տարիներին ղեկավարում եր մենշևիկ-լիկվիդատորների ամենաաջ թևը։ Պատերազմի պահին մենշևիկների մեջ սոցիալ-պատրիոտիզմի ամենահետևողական ներկայացուցիչը։ 1917 թվին ղեկավար գեր եր կատարում բուրժուական «Դեն» լրագրում, վորը կատաղի կամպանիա յեր մղում բալլիկների դեմ։ Ներկայում-եմիգրանտ, վոր կանգնած և ավելի աջ, քան պաշտոնական մենշևիկները։ Նորերս հրատարակել և ԽՍՀՄ դեմ չարամիտ հարձակումներով լեցուն և նրա գործերին միջամտելու պահանջն առաջադրող մի գիրք։

12. «Նաեա Զարյա». — Յերկարթաթերթ, որդան մենշևիկ-լիկվիդատորների։ Հրատարակվում եր Պետերբուրգում 1910—1914 թվականներին, Պոտրեսովի մերձավոր մասնակցութեամբ։

Լենինի հիշատակած՝ Վ. Բալարովի և Մ. Նեվեդոմսկու հողվածները ղեկավարում են «Ն. Զ.»-ի 1910 թվականի № 10 ում։

13. Վ. Բազարով (Վ. Ռուզնե) — 1905 թվի հեղափոխության տարիներին հարում էր բոլշևիկներին։ Ռեակցիայի շրջանում հեռացավ բոլշևիկներից՝ տակտիկական կազմակերպչական և փիլիսոփայական հայացքներով մերձենալով լիկվիդատորներին։ Տալստոյի մասին գրած նրա այն հոդվածը, վորի մասին խոսում է Լենինը, տպագրված էր «Նաշա Զարյա» յերկարթաթերթի 1910 թվի № 10-ում՝ «Լ. Ն. Տալստոյը և ռուս ինտելիգենցիան» խորագրով։ Վ. Բազարովի ուղորդունիստական հայացքների դեմ մղվող պայքարին են նվիրված Վ. Ի. Լենինի այդ շրջանի մի շարք հոդվածները։ Այդ հոդվածներից մեկում («մեր լուծարքողները» — Պոտրեսովի և Վ. Բազարովի մասին — տես՝ «Գրված. ժողով. հատ. X|, մասն 2-րդ, էջ 211»), — Վ. Ի. Լենինը գրում էր. «Բազարովը դատում և կադետներին, «վեխորեն», ալիլի ճիշտ է Բազարովը անցել և վաղուց արդեն այդպես դատող Պոտրեսովների և ընկ. բանակը... Բազարովը, վոր կամենում էր մարքսիստ լինել, դառնում և այժմ նախկին մարդ, վորն ընդունակ է թեանցուկ գնալ պարոնայք Պոտրեսովների հետ»։ 1917 թվի փետրվարյան հեղափոխությունից հետո Բազարովը դառնում է կիսամենչեիական «Նովայա ժիզն» թերթի խմբագիրներից մեկը, մի թերթի, վոր համառ պայքար էր մղում բոլշևիկների և զինված ապստամբության նախապատրաստման լենինյան տակտիկայի դեմ։ Ներկայումս Բազարովը Կոմունիստական Ակադեմիայի անդամ է և ականավոր տնտեսագետ դրող, աշխատում և պետալանում։

14. Ազյուս Կոնս. — Ֆրանսիական նշանավոր փիլիսոփամտածող, վորը փորձում էր մարդկության համար մի նոր և ընդհանուր կրոն ստեղծել և վորը հիմք դրեց այսպես կոչված պոզիտիվ (դրական) փիլիսոփայության, վորի սկզբունքն է հանդիսանում փիլիսոփայության լուծումը ստույգ մասնագիտական գիտությունների մեջ։ Պոզիտիվիզմը, վորպես փիլիսոփայական ուղղություն, իդեալիզմի ալլաձևություններից մեկն է հանդիսանում և իր հիմքով թշնամի չէ մարքսիզմին։ Կոնստանտինովն է բուրժուական իդեոլոգիայի հիմնադիրներից։

15. Լյուդվիկ Ֆեյերբախ (1804—1872). — Գերմանական հոշակավոր փիլիսոփա, Հեգելի աշակերտը և «Բրիտանիկությունը» հայտնի աշխատության հեղինակը։ «Ֆեյերբախի դարգացման ընթացքը, գրում էր նրա մասին Ֆ. Ենգելսը, — վոչ ալ ինչ է, բայց լիթե հեգելականի, ճիշտ է, ըստ ամենայնի

ուղղահամատ հեգելական նա յերբեք չի չեղել, — վերածվել մատերիալիստի։ Այդ զարգացման վորոշ աստիճանում նա հանգեցիր նախորդի իդեալիստական սխտեմից իր կապերը լիովին խզելուն»։ Սակայն, Ֆեյերբախը դեռևս անդոր էր վերջնականապես վերանալու իդեալիզմից։ «Ֆեյերբախի իրական իդեալիզմը հանդես է գալիս, — գրում է Ֆ. Ենգելսը, — հենց վոր մենք մոտենում ենք նրա՝ ետիկային և կրոնի փիլիսոփայությանը։ Ֆեյերբախը բնավ չի կամենում վոչնչացնել կրոնը, նա ուզում է լրացնել այդպիսին։ Ինքը՝ փիլիսոփայությունը պետք է կլանվի կրոնի կողմից»։ Ֆեյերբախ մատերիալիստը — ներքևից, իդեալիստը — վերևից, — այսպես է բնորոշել նրան Ենգելսը։ «Ֆեյերբախը չի տեսնում, վոր «կրոնական դժացումը» հենց ինքն էլ հասարակական արգելում է», — գրում էր Կ. Մարքսը։ «Նա իսկական մարդկային գործունեությունը դիտում է սոսկ վորպես թեորետիկական գործունեություն։ Նա չի հասկանում «հեղափոխական», գործնականորեն-քննադատական գործունեության նշանակությունը»։

16. Իզգուեկ Ա. Ս. — Կադետական կուսակցության հայտնի գործիչներից մեկը, նրա աջ թևի ներկայացուցիչը։ «Ռեչ» թերթի մերձավոր աշխատակիցը և Ստոլիպինի խմբերախոսական քաղաքականության ջատագովը։ «Իզգուեկ, — գրում է նրա մասին Վ. Ի. Լենինը, — ռուսական այն ինտելիգենտների մի նմուշն է, վորոնք 25—30 տարեկան հասակում «մարքսիստություն» են անում, 35—40 տարեկան հասակում լիբերալանում են, իսկ այնուհետև — սև հարյուրակային դառնում»։

17. Նեվեդոմսկի Մ. — Կեղծանունն է 1876 թվին ծնված և մենչևիկների աջ թևին հարող հրապարակախոս Մ. Միկլաշևսկու։ Մ. Նեվեդոմսկու՝ Տալստոյի մասին գրված այն հոդվածը, վոր հիշատակում է Լենինը, վորպես առաջնորդող տպագրված էր «Նաշա Զարյա» ժուրնալի 1910 թվականի № 10-ում՝ «Լև Տալստոյի մահը» խորագրով։

18. Ահաուլ Ֆրանս — (ծն. 1844 - 1925) հայտնի ֆրանսիացի դրող և բանաստեղծ։

19. Լ. Մարսոկ (1873—1923). — Կեղծանունն է Ռուսաստանի սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցության հնագույն անդամներից մեկի Յուլ. Ոս. Ցեդերբաումի։ 1900 թվականի վերջում Մարսոկը՝ Վ. Ի. Ուլլանով Լենինի, Գ. Վ. Պլեխանովի, Վ. Ի.

Հասուլիշի և Ակադեմիայի հետ միասին մտալ «Իսկրայի» խմբագրութեան կազմի մեջ: 1903 թվին, ՌՍԴԲԿ Ս համագումարում Մարտովը բաժանակից համագումարի մեծամասնութիւնից «Իսկրայի» խմբագրութեան կազմի և կուսակցութեան անդամ լինելու վերաբերյալ խնդիրներում: Կուսակցութեան անդամ լինելու վերաբերյալ այն կետը, Վոր խմբագրված էր Մարտովի կողմից, դուռ եր լաց անում անկաշուն և ոպորտունիստական տարբերի համար դեպի կուսակցութիւնը: Համագումարում ծագած տարաձայնութիւնների հողի վրա ուսական սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցութեան շարքերում յերկու հիմնական հոսանք առաջացալ, «բոլշեիկները» և «մենշեիկները», Վորի առաջնորդն ու ամենից ականաւոր հրապարակախոսը հանդիսացալ Մարտովը: Պատերազմի պահին Մարտովը մենշեիկ-ինտերնացիոնալիստների շարքերում էր, Նա մասնակցում էր Յիմմեր-վալդի հոնֆերանսում (կինսրոնը) և խմբագրում էր Պարիզում լուս տեսնող «Նովոյե Սլովո» թերթը: Փատրվարյան հեղափոխութիւնից հետո Մարտովը ամբողջ մի խումբ մենշեիկ-ինտերնացիոնալիստների հետ Գերմանիայի վրայով չեկալ Ռուսաստան: Հեղափոխութեան առաջին շրջանում Մարտովը կանգնած էր ինտերնացիոնալիստական դիրքերում և հաճախ ու մի շարք խնդիրներում շեղվում էր իր կուսակցութեան մեծամասնութիւնից, Վորպիսին աջակողմյան սոցիալ-պաշտպանողական դիրք էր զբաւում: Խորհուրդների Ս համագումարում պաշտպանում էր այն տեսակետը, թե կառավարութիւնն անհրաժեշտ է կազմել բոլոր սոցիալիստական կուսակցութիւնների ներկայացուցիչներից: Մենշեիկները և աջ եսերների հեռանալուց հետո քնաց համագումարում: Շուտով, սակայն, Մարտովին լիովին քշեց ու տարաւ մենշեիկական հոսանքը, Վորպիսին հոկտեմբերյան հեղափոխութիւնից հետո քցեց նրան խորհրդային իշխանութեան թշնամիների բանակը: 1921 թվի սկզբին, Մարտովը Վորպես տարագիր գնաց Բելիին, Վորտեղ և սկսեց դեկավաբել «Սոցիալիստական Վեստնիկը»: Մեռալ 1923 թվին:

20. Լեզիցկի (Վ. Ռ. Յեզերբաում), -- Մենչեիկ-լիկովկա-
տոր, Մարտովի լեզրապլը:

21 Զեկեզանքն (Ֆ. Ա. Լիպկին). — Մենշեկ լիվիդատոր-
ների առաջնորդներից մեկը, ՌՍԴԲԿ IV և V համագումարների
մասնակիցը: Պատերազմի ժամանակ պաշտպանողական: Փետր-
վարյան հեռափոխությունից հետո բուրժուազիայի հետ կոալիցիա
կազմելու կողմնակից:

22 Պ. Պ. Մասլով (ծնվել է 1867 թվին)։— Մենշերիկական սկանալոր գրականագետ-տնտեսաբան և ագրարային խնդրի մասնագետ։ 1896 թվին աշխատակցում էր «Մամարսկի Վեստնիկին» մարքսիստական առաջին լեգալ թերթին։ 1908 թ. Մոսկվայի դատական պոլիտի կայացրած դատավճռով դատապարտվեց լեռկու տարով բերդարգելության, վորպես սոցիալ-դեմոկրատական թերթի խմբագիր։ Մասնակցել է ՌՄԴԲԿ Ստոկհոլմի համագումարին 1906 թվին, վորտեղ (Պլեխանովի մտցված ուղղումով) ընդունվեց նրա ոպորտունիստական ագրարային ծրագիրը (հողի մոնոպոլիզացիա)։ Լենինի կողմից առաջարկված «ազգայնացման» դեմ։ 1907 թվին Մասլովն աշխատում էր պետական դեմոկրատիկ սոցիալ-դեմոկրատական ֆրակցիայում վորպես տեղյակ անձնավորություն։ Ռեակցիայի տարիներին կանգնած էր ամենաջապկողմյան լիկվլիդատորական դիրքերում։ Պատերազմի ժամանակ իմպերիալիստական դիրք դրավեց՝ իր իրերև մարքսիստական պատճառարանություններով պաշտպանելով այն տեսակետը, թե ուս պրոլետարիատին անհրաժեշտ է, վոր Գերմանիան լիովին պարավի։ 1917 թ. հեղափոխությունից հետո քաղաքական ուժ մի ակտիվ դեր չեր խաղում։ 1923 թվից սկսած աշխատում է Մոսկվայում։ Հեղինակն է մի շարք տնտեսագիտական խոշոր աշխատությունների (մասնավորապես՝ ագրարային խնդրի), վորոնց մեջ ոգտակար տեղեկությունների և մտքերի հետ միասին, քիչ չեն նաև հակամարքսիստական և տեսականորեն ոպորտունիստական առաջադրություններ։

23. Կարլ Կառլցկի. — Չեքմանական սոցիալ-դեմոկրատիայի և Յեքերորդ ինտերնացիոնալի թեորետիկը, տնտեսագետ և պատմաբան։ Սկսելով գիտական իր աշխատությունները Ժ. Ենգելսի անմիջական դեկավարություն հերքող, յուրացրեց նրանց (Կ. Մարքսի և Ժ. Ենգելսի) գրական ժառանգությունը և անավարտ աշխատությունները և շարունակեց նրանց թեորետիկ աշխատանքը։ 1887 թվից սկսած խմբագիր մարքսիստական գիտական «Նոր ժամանակ» ժուռնալի։ Բերնշտեյնի կողմից ձեռնարկած Մարքսի ու Էնգելսի հետո հանդես չեկավ ռեվիզիոնիզմի քննադատությունը։ Մինչև 1914 — 1918 թվականների պատերազմը հարուստ էր մարքսիզմի ձախ արժատական թեզին։ Պատերազմի մոմենտից գրավեց ծայրաստիճան անորոշ և կիսատ մի դիրք, ջանալով թեորիապես իրար կապել ինտերնացիոնալիզմը և հայրենիքի պաշտպանությունը։ Հոկտեմբերյան հեղափոխությունից հետո

հանդես յեկավ խորհրդային սիստեմի «գիտական» քննադատութեամբ ի պաշտպանութիւն դեմոկրատիայի և պարլամենտարիզմի գլորվելով մինչև ունիւրմիզմը: Իր վերջին աշխատութիւններում լիովին հետ նահանջեց հեղափոխական մարքսիզմից և հրաժարվեց ալն բոլոր առաջադրութիւններից, վոր մի ժամանակ նա հակադրում եր ընդդէմ Բերնշտեյնի: Ու ինտերնացիոնալի առաջնորդներէից մեկը: Ռուսական մենշեիկներէի համախոհը: Կոմիտեներն և ՍՍՀ Միութեան բացահայտ թշնամին:

24. Պլեխանով Գ. Վ. (1856—1918)—Նշանավոր ռուս հրապարակախոս և գիտնական, Ռուսաստանի Սոցիալ-դեմոկրատական Բանվորական կուսակցութեան հիմնադիրներից մեկը, վորը հակայական ազդեցութիւն և ունեցել մարքսիզմի զարգացման վրա Ռուսաստանում: Գ. Վ. Պլեխանովը հարել և հեղափոխական շտրման անցյալ դարի 70-ական թվականներին, մերձենալով բուստար-նարոդնիկներին: Կազանի տաճարի առջև 1876 թ. գեկտ. 6-ին տեղի ունեցած ցույցի ժամանակ Պլեխանովը ասեց իր նշանավոր ճառը ռուսական ինքնակալութեան դեմ: Վորոնեժի համագումարում Պլեխանովը հանդես չեկավ վորպես ապագա նարոդովոլեցների վճռական հակառակորդը, առանձնանալով կուսակցութիւնից, ծրագրեց «Չերնի Պերեդել» թերթի կազմակերպութիւնը, վորի շուրջը մտադրութիւն ունեւ համախմբելու մարտական մի լայն կուսակցութեան բոլոր համախոհներին, կուսակցութեան, վորը հեղափոխական աշխատանք պիտի կատարեր գլխավորապես քաղաքներում բանվորների և մտավորականութեան մեջ: Հարկադրված լինելով տարադրվելու արտասահման, Պլեխանովը 1883 թվին, Պ. Բ. Ակսելրոդի, Վ. Ի. Զասուլիչի, Լ. Գ. Դելչի և Վ. Ի. Իգնատովի հետ միասին կազմակերպեց ռուսական առաջին սոցիալ-դեմոկրատական՝ «Աշխատանքի Ազատագրութիւն» խմբակը, վորպիսին հակայական ազդեցութիւն ունեցավ սոցիալ-դեմոկրատական աշխարհահայեցողութեան զարգացման վրա Ռուսաստանում: Այդ խումբը շատ շուտով հրատարակեց մի շարք մարքսիստական բրոշյուրներ ռուսերեն լեզվով, այդ թվում նաև Գ. Պլեխանովի «Սոցիալիզմը և քաղաքական պայքարը» բրոշյուրը: 1834 թվին Գ. Վ. Պլեխանովը լույս ընծայեց իր մարքսիստական չերկրորդ խոշոր աշխատութիւնը՝ «Մեր տարաձայնութիւնները» խորագրով, վորի մեջ սուր քննադատութեան լինթարկեց ռուսական նարոդնիկութիւնը: Այդ մոմենտից ել սկսվում և Պլեխանովի փալլուն բանակալի:

շրջանը նարոդնիկներէի դեմ և մարքսիզմի հիմնական թեորետիկական պրոբլեմների մշակումը: Գրական և գիտական աշխատութիւններին զուգընթաց՝ Պլեխանովը գործոն մասնակցութիւն ունեւ նաև կուսակցութեան կյանքում և պայքարում: Վլ. Իլ. Լենինի հետ միասին՝ նա վճռական պայքար եր մղում եկոնոմիստների դեմ: 1901 թ. մինչև 1904 թ. Պլեխանովը, — «Իսկրայի» և «Չարայի» խմբագիրներից մեկն եր: 1903 թվին, կուսակցութեան II համագումարից հետո, հարեց մենշեիկներին: Լիկվիդատորութեան շրջանում պաշտպանում եր կուսակցական ընդհատակայ կազմակերպութիւնները պահպանելու անհրաժեշտութիւնը: Իմպերիալիստական պատերազմի սկզբում գրավեց ծայրահեղ պաշտպանողական դիրք, վորով և առիթ տվեց Վլ. Իլ. Լենինին գրելու նրա դեմ «Սոցիալ-Դեմոկրատում» սուր և զայրույթով լեցուն հոդվածները: 1917 թվի փետրվարյան հեղափոխութեան ժամանակ վերադառնալով Ռուսաստան, շարունակում եր կանգնած մնալ պաշտպանողականութեան դիրքերում և պաշտպանում եր պատերազմը հաջողութեամբ վերջացնելու շահերի տեսակետից՝ բուրժուազիայի հետ համաձայնութեան դալու անհրաժեշտութիւնը: Հոկտեմբերյան հեղափոխութիւնից հետո սակայն՝ մնալով խորհրդային իշխանութեան քաղաքական հակառակորդը, Պլեխանովը հրաժարվեց նրա դեմ կռիւլուց. Գ. Վ. Պլեխանովը մեռավ 1918 թվին քաղաքացիական պատերազմի տաք շրջանում:

25. Քաղաքացեայութիւն.—Մի գիտութիւն, վորն ուսումնասիրում և ապրանքա-կապիտալիստական տնտեսութեան հողի վրա ծագող և զարգացող հասարակական աշխատանքային հարաբերութեանները և այդ տնտեսութեան զարգացման որոնքները:

26. Արեւելիում 1905 թվականի նոյեմբեր.—ասելով՝ Լենինը նկատի ունի հեղափոխական շարժումները Թուրքիայում, Պարսկաստանում և Չինաստանում (1908—1910 թվականներին) վորոնք իրանց զարգացմամբ պարտական ելին 1905 թվի ռուսական հեղափոխութեան անմիջականորեն հեղափոխականացնող ազդեցութեան:

Հեղափոխական ընդվզումների հենց սոսկական փաստը այնպիսի չերկրներում, վորոնք «դարավոր անդորրի» չերկրներ ելին թվում, գալիս եր խորտակելու ունակիոն այս առասպելները և սահարլուրակային-տերտերական այն ստահողութիւնները, թե Արեւելք չերեք հեղափոխութիւն չի տեսել և

չի ել կարող տեսնել: Ռեակցիոն այս տրամադրություններից չխուսափեց նաև Լ. Ն. Տալստոյը, — «հին Ռուսաստանի իդեոլոգը» ինչպես անվանում էր նրան Վ. Ի. Լենինը, — այն Տալստոյը, վոր ջանում էր տալարել մարքսիզմը՝ ի միջի այլոց, նաև հենվելով Արևելքի «անշարժության» վրա: Այդ առթիվ Վ. Ի. Լենինը գրում էր «1905 թվականի ռուսական շարժումից հետո, դեմոկրատական հեղափոխությունն ընդգրկեց ամբողջ Ասիան թյուրքիան, Պարսկաստանը, Չինաստանը... 1905 թվից հետո վրա հասավ 1908 թվականը թյուրքիայում, 1909 թվականը՝ Պարսկաստանում և 1910 թվականը՝ Չինաստանում... Յեղ այժմ Արևելքում (Ճապոնիայում, Հնդկաստանում, Չինաստանում) կյանքի և պայքարի համար արթնացող նոր դասակարգերի չափափանչուր նոր ուրը (այսինքն՝ այն հինգ հարյուր միլիոն մարդկությունը, վորոնք չեղևրագնդիս բնակչության մեծամասնությունն են կազմում և վորոնք իրենց պատմական անգործունեությամբ և պատմական միևնույն աշտոր լծացումն ու փառումն ելին պայմանավորում Յեվրոպայի, առաջավոր բաղմաթիվ պետություններում) ահա այդ նոր դասակարգերի և նոր ժողովուրդների կյանքի և պայքարի համար արթնացող չափափանչուր նոր ուրն ափելի և ափելի չե հաստատում մարքսիզմի ճշտությունը» (Գրվածքն. Ժողովածու, հատոր XX, մասն 2-րդ, էջ 497):

27. Ուսողիական սոցիալիզմ. — Այսպես են կոչվում տարբերելու համար Մարքս-Ենգելս-Լենինի գիտական սոցիալիզմից՝ Թոմաս Մոորի, Ռոբերտ Ուեբսթերի, Ֆուրբիլի և այլ մտածողների հայացքները, վորոնք ձգտում ելին իրականացնել հասարակության սոցիալիստական վերակազմությունը վոչ թե պրոլետարիատի դասակարգային պայքարի և սոցիալիստական հեղափոխության միջոցով, այլ՝ համոզմունքի, օրինակ տալու, բարոյական ներգործության և օրինակելի, ցուցադրական կոմունաներ ստեղծելու ուժով, վորոնց ստեղծումը կարող և ունեւոր մարդկանց միջոցով պետք և վար համոզելու մարդկությունը, վոր սոցիալիզմին դիմելն անհրաժեշտ է: «Ուսողիա բառը հունական բառ է: «Ուսողնալեն նշանակում է «վոչ», «տողոս» տեղ: Ուսողիա այլ այն տեղն է, վոր գոյություն չունի, չկա, ցնորք է. հորինվածք, հեքիաթ: Ուսողիան քաղաքականություն մեջ աչնդիսի մի ցանկություն է, վորպիսին վոչ մի կերպ չի կարելի իրականացնել՝ վոչ այժմ, վոչ հետագայում, — մի ցանկություն, վորը չի հենվում հասարակական ուժերի վրա, չի ամրադնդվում քաղա-

քական, դասակարգային ուժերի աճմամբ և զարգացմամբ»: (Վ. Ի. Լենին):

28. Լիկվիդատորական հոսանք. — Այդ մենչեկիզմն է, վոր ցարական ռեակցիայի տարիներին վերասերվել էր, վերածվելով մի հոսանքի, վոր բացահայտորեն հրաժարվում էր կուսակցությունից և հեղափոխության նախապատրաստությունից: Մենչեկի-լիկվիդատորները (լուծարքողները) ձգնում ելին վերջ տալ, վոչնչացնել հին հեղափոխական ՌՍԴԲԿ, վոր պայքարում էր ցարական ինքնակալության և ճորտատիրական ռեժիմի դեմ և կամենում էր փոխարինել այդպիսին ընդարձակորեն լեգալ (ցարական-կալվածատիրական կլիկին հաճելի և նրա կողմից թույլատրված) մի կուսակցությամբ, վոր պետք և ղեկավարվեր լիբերալ բուրժուազիայի կողմից: Մենչեկ-լիկվիդատորների այս հակահեղափոխական տրամադրությունների և կազմալուծող ու քայքայիչ գործունեության դեմ կատաղի և անհաշտելի պայքար ելին մղում Վ. Ի. Լենինը և բոլշևիկ-լենինիստները: Այդ պայքարի հետևանքով լիկվիդատորները բանվորական շարժման մեջ գրաված իրանց «դիքերից հեռացվեցին» և 1912 թվին Պրագայում կալացած կուսակցական Էդմոնդերանսի վորոշմամբ արտաքսվեցին կուսակցության շարքերից:

Հետագայում, 1917 թվի հեղափոխության տարիներին լիկվիդատորները և վերականները կատաղի պայքար ելին մղում և այժմ ել մղում են Հոկտեմբերյան հեղափոխության, խորհրդային իշխանության և մեր կուսակցության դեմ՝ միանալով սպիտակ գվարդիական վոչլ հմիգրացիային: «Լիկվիդատորությունը բառի նեղ իմաստով, — գրում էր Վ. Ի. Լենինը, — մենչեկիկների լիկվիդատորությունը կայանում է սոցիալիստական պրոլետարիատի հեղափոխական դասակարգային պայքարի զաղափարական ժխտման մեջ ընդհանրապես և պրոլետարիատի հեղեմոնիան մեր բուրժուա-դեմոկրատական հեղափոխության մեջ ժխտելում մասնավորապես: Կազմակերպչորեն լիկվիդատորությունը սոցիալ-դեմոկրատական անլեգալ կուսակցության անհրաժեշտության ժխտումն է նշանակում և այդ կապակցությամբ՝ հրաժարումն ՌՍԴԲԿ կուսակցությունից, հեռացումն նրա շարքերից, պայքար նրա դեմ լեգալ մամուլի ելիքում, բանվորական լեգալ կազմակերպություններում, արհեստակցական միություններում, կոոպերատիվներում, համագումարներում, վորտեղ մասնակցում են

բանվորական պատգամավորներ և ալլն» (Վ. Ի. Լենին, — «Գրքավածքն. ժողովածու», հատոր XI, մասն 1, հջ 274):

29. Կվիեսիզմ.—Տեսակետ, համոզմունք պատսխլութլան, անգործունելութլան, չարին չհակառակելու, կլանքից հեռանալու և ալլն, անհրաժեշտութլան մասին:

Պյա 596թ Խաւս/62 5 Բյաւ/Երբ Խաւս/Երբ
Լ Տիւա Կաւ Երբ/62 5 30.03 07թ

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0170581

